

É 179/11
**HANKISS
JÁNOS:**

JÓKAI

A NAGY MAGYAR REGÉNYÍRÓ

A-9

167

MAGYAR EGYETEMI NYOMDA. BUDAPEST. 1938

JÓKAI
A NAGY MAGYAR
REGÉNYÍRÓ

IRTA:

HANKISS JÁNOS

BUDAPEST 1938

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

E 179/M

I. A KÉT SZIGET

Kis fakunyhó a komáromi Dunasziget legszebb gyümölcsöskertjében. „Mintha most is előttem állnának még azok a terebély szilvafák, érettségtől repedező gyümölcsökkel rakva, amik a kis kunyhót eltakarták; távolabb egy almafa, vérpiros gyümölcsökkel, meg egy másik tafota fehérrel, aztán egy harmadik, paszomántos almákkal; a nyitott kunyhóajtóból a begyepesedett útra lehetett látni, melyet kétfelől szőlőlugas szegélyezett. Amint a vigályos lombok között átszűrődött a meleg nyári verőfény, úgy tetszett, mintha zöld aranyból volna minden árnyék. Nagy távolból hangzott a Dunán át az Angolkertben muzsikáló katonai zenekar hangicsálása, aközben a közelben a sárgarigó fütyült, meg egy-egy béka ümmögött az öntözőárokban.“

A sziget körül ott folyik a legnagyobb magyar folyó, a Duna. Úgy öleli körül, mintha meg akarná óvni a hétköznapi élet szennyétől és zajától. Onnan túlról, a városból nem szűrődik ide más, mint távoli muzsika. A magány teljes. A fiatal gyerek, akié ez a kis földi paradicsom, zavartalanul írhatja itt első regényét. Egész életében szeretni fogja az elvonulást s mindig tud maga körül paradicsomot teremteni.

S amikor leszáll az este s ő visszatér Komáromba, a szülői házhoz, ott is paradicsomi béke van körülötte. Édesanyja éppoly védő szeretettel csüng legkisebb fián, mint a nénjei s a sógora, a komoly professzor, Vály

Ferenc. Mintha minden összebeszéltnél volna, hogy életét könnyebbé, szebbé, fészket puhábbá tegye. A sógora korán megtanítja idegen nyelvekre, hogy hamarabb érvényesüljön, hogy kivételes ember lehessen belőle. De legtöbbet a jó Isten tesz érte, amikor szelíd, csaknem leányos kedéllyel áldja meg és elpusztíthatatlan, gyermeki hittel, amelyen nem fognak a keserű tapasztalatok. Hosszú kort ér majd meg, de az életet mindig olyan nyári verőfényben látja, mint akkor, a komáromi szigeten, ahol még az árnyék is aranyoszöld.

S aztán mennyi ingyen leckét ad neki Komárom, az eleven kereskedőváros, ahol magyarok, németek, rácok s még törökök is bőven akadnak. A Duna partján állni, bámulni a gabonával megrakott hajókat, terhes uszályokat, elképzelni, honnan jöttek, hova mennek, kinek visznek kenyeret, kinek úsztatnak bánatot — micsoda élvezet! Virul a hajókészítő mesterség, gazdagodnak a kalmárok, foly a jó neszmélyi bor és virágjában áll a dús magyar élet. A fiatalember, aki a gyümölcsöskertben rágja a tollát, Jókai Mór, a legnagyobb magyar regényírók egyike, óhatatlanul teleszívja magát szülővárosa levegőjével és szeme mélyén megmaradnak, meg is nőnek, óriásokká lesznek a komáromi alakok. Jóval később megírja majd egy gazdag és nemeslelkű komáromi polgár történetét regényében, az *Arany ember*ben.

Timár Mihály hajói lenn járnak az Al-Dunán és az Al-Dunán is van olyan paradicsomi sziget, mint Komáromban. De még olyan sziget is, amelyet csak nagyritkán látogat meg egy-egy ladik s amely nincs felrajzolva semmiféle térképre. Nem tud létezéséről más, mint a lakói: egy derék özvegyasszony és a leánya, a kis Noémi, igazi természet gyermeke, csupa derű, gondtalanság, játszi mosoly. A két nő a világ legcsodálatosabb és legvadabb

kertjéből él; nincs más védelmezőjük, mint a jó lelkiismeret, amely bátorságot ad az embernek, meg egy hatalmas kutya, amely első szaglásra meg tudja különböztetni a jövevényben a jó embert a rossztól. A paradicsomi szigetre még az Al-Duna viharos szelei se tudnak behatolni: csak az összekulcsolódott fák zúgása árulja el őket. Ez a sziget válik Timár Mihály menedékévé, de addig még hosszú utat kell megtennie és sok keserűség vár rá.

Timár Mihály a Vaskapu sziklái között élete kockáztatásával megmentett egy veszni induló hajót, a „Szent Borbálát“. Megmentette előbb egy elszabadult malomtól, aztán az Al-Duna sellőitől és szikláitól és egy üldöző török naszád fenyegetésétől. A török hadihajó azért vette űzőbe a komáromi „Szent Borbálát“, mert rajta szökött egy előkelő török úr leányával, a szoborszép Timeával, akit a szultán háremétől kellett megmentenie. S a hajón volt a török úr milliónyi kincse: érdemes volt azért hadihajót indítani s dacolni a dunai viharral. Amikor a török, névszerint Ali Csorbadzsi, öngyilkos lesz, leányát és kincsét arra a férfiúra bízta, aki haláltmegvető bátorsággal bebizonyította, hogy mire képes. Timár Mihály híven eleget tesz a török apa utolsó kívánságának. Amikor a gazdag komáromi Brazovics-család tönkremegy, mindent megvásárol az árverésen s a házat és a kincset Timeának adja. Timea, akinek nagyon rosszul ment a sora Brazovicséknál, akárcsak Hamupipókének mostohája és piperés nővérei társaságában, hálából elfogadja megmentője kezét.

A „márványszobor“ Timár felesége lesz, pedig a szíve másé. Timár, akinek gazdagsága olyan csodálatosan nő, hogy „arany ember“-nek nevezi el a nép, hasztalan próbálja felesége szívét meghódítani. Amikor látja, hogy minden hiába, egy napon eltűnik s mindenki halottnak

hiszi. Csak egyszer tér vissza: akkor, amikor volt feleségét halálos veszély fenyegeti. Aztán végkép eltűnik az emberek világából.

Hol él az „arany ember“? Bizonyosan az Al-Duna paradicsomában, ahol Teréza mama és Noémi szeretettel várják a sokat szenvedett, nagylelkű férfit.

Jókai elmondja nekünk, hogy amikor kisfiú volt, Komáromban csakugyan élt ilyen „aranyember“ s az éppen ilyen nyomtalanul tűnt el. De halljuk őt magát: „Negyven év múlt el azóta, hogy Timár eltűnt Komáromból. Ábécé-tanuló gyermek voltam akkor, mikor annak a gazdag úrnak a temetésére kirukkoltattak bennünket, akiről később azt beszélték, hogy talán nem is halt meg, csak elbujdosott; a nép azt hitte erősen, hogy Timár még él és valamikor ismét elő fog jönni... A csodaszép úrhölgy arca is előttem van még, akit minden vasárnap reggel bámultam az orgona melletti karzatról. Ő a szószékhez közeli padosor elején ült: olyan ragyogó volt, és olyan szelíd.“

*

Az „Arany ember“ a nagy Duna két szigete között éli le titokzatos életét. Az egyik sziget Jókai gyermekkorának valóságos paradicsoma, ahol az első álmok születtek. A másik, a „Senki-szigete“ is paradicsom és az író elmondja, hogy egyszer meg is látogatta egy természet-tudós barátjával. De akárhol járt, akármerre sodorta az élet, mindig voltak ilyen szigetei, ahol eltűnhetett, megpihenhetett, újra gyermek lehetett. S ezekre a szigetekre, ahol a természetesség és a boldogság lakik, minket, olvasóit is elvezet. Félrehajtja előttünk a bozót ágait és megvilágítja a tisztás virágait, lerázza elénk a duzzadó gyümölcsöt, amelytől megenyhülünk. Jókai magyar olvasóinak, akikre annyiszor szakadt gond és szenvedés, ezek a

képzeltbeli szigetek a gyógyulás, a lelki felüdülés helyei. A Duna sebes sodrából, az élet sebes sodrából ragad ki egy nyugalmas partra s ott várjuk meg, míg elvonul a vész vagy amíg visszatér a bizalmunk. S akkor újra belevetjük magunkat az élet árába s ismét erős karokkal szeljük a sebes, örvénylő vizet.

II. 1848 ELŐTT

Pedig az élet sodra ugyancsak ragadó volt a mult század harmincas-negyvenes éveiben!

A mi álmodószemű, leányosképű fiatalemberünk, Jókai Pozsonyban és Pápán tanul és már itt megmutatja, hogy ember lesz belőle. A híres pápai református kollégiumban híres iskolatársai vannak. Kerkapoly Károly, akiből később jogász és miniszter lesz; Petrich Soma, aki egyelőre verseket ír, de később mint festő viszi majd sokra és Petrovics Sándor, aki pár év múlva mint Petőfi Sándor szerepét magának világhírt. Jókai inkább festeget, de az iskola önképzőkörében már verseivel is feltűnik.

De amilyen jó tanuló, olyan vékonypénzű, beteges fiú. Levegőváltásra van szüksége és most már az Alföldre küldik. Ki gondolná, hogy Kecskemét, a bugaci puszták homokja lesz az orvossága? Pedig mégis így történik. S ha nem a homok használt neki, akkor bizonyosan az egészségesebb élet, a több testgyakorlás, a társaságbajárás. Jókai apja ügyvéd volt, ő is leteszi az ügyvédi vizsgát. És senki nem ismeri olyan jól a magyar jogászyereket, a jurátust, mint ő. Majd később be fogja mutatni a jogász minden árnyalatát. Regényeiben töméntelen jogász nyüzsg: államférfiak és megyebizottsági tagok, „régí jó táblabírák“ és kis „audiat“-ok, csavaroseszű prókátorok és nemeslelkű, áldozatos ügyvédek, a nép és a szegény ember igaz barátai.

Ám ő maga nem az ügyvédségből fog megélni. Kecske-

méten már első regényén dolgozik, amely Kecskeméten és környékén játszik. Összetalálkozik Petőfivel is, aki egy vidéki színtársulatban szerepel, nagyon kevés sikerrel. Pesten újra összekerülnek és Petőfi, akinek neve már ismertebb, Jókai segítségére siet. Ő egyengeti útját a szerkesztőségekbe és a Pilvax-kávéházba, ahol 1848 márciusában a pesti egyetemi ifjúság készül elő a nagy, vértelen forradalomra. Március 15-én az egyetemi ifjak és Pest magyarérzésű polgárai kivívják a szabadságjogokat és Jókainak igen fontos szerep jut. Sokat szónokol, ő irányítja a tizenkét pont kinyomatását s este, a Nemzeti Színház díszelőadása alkalmával, a színpadról beszél a néphez és egy nemzetiszínű szalagcsokrot kap a legünnepeltebb színésznőtől, Laborfalvi Rózától.

Jókai eddig Petőfiékkal lakott egy lakásban. De most, hogy a szép színésznő megbabonázta, Petőfi barátságát elveszti. Petőfi értesíti Jókai anyját fia szerelméről. Az erősakarátú édesanya elleneszegül fia házassági tervének, hiszen Laborfalvi Róza nyolc évvel idősebb Jókainál! De hasztalan. A házasság létrejön és Jókai csak évek múlva fog kibékülni családjával, amelyet pedig rajongásig szeret.

De mielőtt továbbmennénk, álljunk meg egy pillanatra a szabadságharc küszöbén, s tekintsünk vissza arra a reformkorra, amelynek jelentőségét senkisémmel tudta úgy megéreztetni a magyar olvasóval, mint Jókai. Március 15-ike csak betetőzése volt ennek a korszaknak. Mennyi szépség, mennyi friss fiatalság, mennyi küzdelem van ebben a korban! Mintha hosszú álomból ébredt volna a magyar s most egyszerre helyre akarná hozni századok mulasztását, annyi türelmetlen jószándék minden téren. Akár a jobbagyság felszabadításáról van szó, akár a parlagon heverő értékek hasznosításáról, akár a folyók

szabályozásáról vagy a vasutakról, az utakról vagy a magyar ipar támogatásáról, minden gyorsan érik és mindent gyorsan értenek meg.

Hogyan lehet meggyorsítani a szükséges reformok megvalósulását? Ez volt a kérdés, ez izgatta a jó magyarok képzeletét. Hogyan lehet mielőbb leküzdeni a maradiak ellenállását? A kor fiatal írói szóval és tollal küzdenek az idegent majmoló, önző, fajukat feledő magyarok ellen és ragyogó, regényes mintákon mutatják meg, milyennek kell lennie a népéért élő, önzetlen magyarnak.

Így születik meg Jókai két regénye, *Egy magyar nábob* és *Kárpáthy Zoltán*.

Az első egy megtérés története. Kárpáthi János, a dúsgazdag, vén különc, aki csak agaraival törődik, cigány bohócot tart, dorbézol és hagyja földjeit kényelmes tétlenségben, egyszerre megérti, hogy nagy vagyona milyen kötelezettséget ró rá. Megérti, amikor unokaöccse, a lelketlen divatbáb, aki nyakig van az adósságban, nevenapjára koporsót küld neki. Az unokaöccsnek, Kárpáthi Bélának — vagy, ahogy idegen mintára nevezi magát: Abellinónak — egyetlen reménye nagybátyja halála s talán ez a figyelmes ajándék közelebb juttatja a sírhoz... Kárpáthi János szörnyű lelki rázkódtatáson megy keresztül, de aztán gyökeresen meggyógyul, s hogy önző öccse ne juthasson vagyona birtokába, váratlanul megnősül. Egyszerű polgárleányt vesz feleségül, aki rossz környezetben sokat szenvedett s aki nem szereti őt, de tiszteli s hű felesége lesz.

Kárpáthi János és Mayer Fanni fia Kárpáthy Zoltán. Ami szépet, jót, daliásat, bölcsét csak tud, Jókai mind rárakja erre a fiúra. Kárpáthy Zoltánt Szentirmay Rudolf neveli föl, a kiváló államférfi, és Zoltán méltó lesz

hozzá. A regény leghatásosabb jelenetei: a magyar Nemzeti Színház megnyitása és a pesti árvíz leírása. Kárpáthy Zoltán a nagy Wesselényivel, az árvízi hajóssal együtt jár szerte a jeges áradatba fulladt városban, hogy megmentse többek között legádázabb ellenségének leányát is.

Nem mondjuk el az „Egy magyar nábob“ és „Kárpáthy Zoltán“ tartalmát, mert azt szeretnők, hogy mindenki olvassa el őket. Jókai élesen elválasztja itt a jókat és gonoszokat. Az egyik oldalon ott áll a Szentirmay-család és Kárpáthy Zoltán, a másikon a régi világ pusztuló gonosztevői, akik útjába állnak az új életnek, a munkának, a cselekvő emberszeretetnek. De mindig a jónak kell győznie Jókai világában. Az ő szájaíze szerint beszél az öreg Kárpáthy is, amikor fiatal felesége után ő is megtér őseihez és fiáról így rendelkezik:

„Ne legyen hozzám semmiben hasonlatos; legyen jobb, legyen okosabb, mint apja volt. Írja ügyvéd úr ezen szavakkal. Ki előtt titkolóznám? Isten színe előtt állok. Akarom, hogy fiam jobb legyen, mint én voltam. Talán az ő erényeiért megbocsátja az Isten, megbocsátja a haza, mit ellene vétettünk, én és őseim és azok mind, akik hozzám hasonló életet éltek. Mutassa meg ő életével, milyeneknek kellett volna lennünk. A gazdagság ne rontsa meg szívét, hogy vénségében meg ne bánja ifjúságát. Bár gondoskodtak volna rólam így! Bár apám kincseinek felén vezetőt, férfit nyert volna meg, ki megtanított volna rá, mint használjam a másik felét! Én azt akarom, hogy fiam boldog legyen. Mi a boldogság? Pénz? Birtok? Hatalom? Egyik sem az. Én bírtam mind ezt és nem voltam boldog. Lelke legyen gazdag. Eszes, becsületes, szilárd, jó polgár, jó hazafi legyen, s nemesége ne csak címerére, hanem szívébe is legyen írva...

Nemsokára színről-színre fogom látni ama boldogabb hazákat. Ha meghallják, hogy beteg vagyok, ne tartsanak imát a templomban meggyógyulásomért, az hiába volna; hanem imádkozzanak az új életért. És most menjünk fiamhoz.

Fiamhoz! Mennyi érzés, mennyi indulat van ez egy szóban: fiamhoz!

Mind, akik jelen voltak, odamentek, körülállták a gyermek bölcsőjét; az komolyan tekintte szét e hallgatag férfiarcon, mintha már ő is közük való volna.“

A búcsúvételek nagy napja után a vén Kárpáthi János lefekszik aludni s reggelre halva találják. Az ő ideje lejárt s mindent átadott fiának, az új nemzedéknek, amely majd gyorsabb mozgásra készíti a magyar földet.

Van Jókainak egy másik, örökszép regénye, amelyben ez a föld megmozdul. Nagy, nehéz alvásból, terhes egyhelyben-maradásból kell fölébrednie, mozgásba jönnie. *És mégis mozog a föld!* — a címe ennek a regénynek. Ebben a könyvben van egy jelenet, amikor az ország nádora, aki a maga módján szereti a magyarokat, azt bizonygatja Jenőy Kálmánnak, a költőnek, hogy a magyar nemzetnek jobb aludnia, békésen, mozdulatlanul. S akkor Jenőy tisztelettudóan, de határozottan ellene mond a főherceg felfogásának. „Sok ideig volt jelszavunk: Magyarországon kívül nincsen élet; ha van élet, nem *ilyen* élet. Ez egy szomorú ábránd... Mi alszunk. Növényéleten tengünk. Magunk magunkat dícsérjük s az idegen nevet rajtunk, vagy nem ismer bennünket... S amíg alszunk, észre sem vesszük, hogy elenyészünk. Nem tűz, nem fegyver fogyaszt el bennünket, hanem az alvás... Köznépünk, ahol magánál műveletlenebb népfajhoz ér, abba tömegegestül beleolvad,

mert a műveletlenség nagy kényelem s a piszok ragad. Polgári osztályunk nincs. A kereskedelem kikerüli országunkat... Hát miért nekünk ez álom? Ébredjünk fel belőle s lássuk meg, hogy elmaradtunk a sivatagban; míg el nem takar bennünket a homok s oda nem jutunk, ahová a flamandok, a baszkok, akikről senki sem tudja, hogy még most is élnek, pedig számuk millió s nyelvük él — ábécés-könyveikben. Ennél többet ér ébren lenni s elfogadni a harcot óriási feladataival. Én tudom, hogy ébredésünkkel más alvókat is fölébresztünk, legyen úgy. Én a magunk faját oly életképesnek hiszem, hogy nem rettenek vissza a versenytől. Ha nagy lesz a küzdelmünk, annál nagyobb lesz a győzelmünk!...

— Mivel küzdetek? — kérdi szánakozva a nádor.

— A szellem és tudomány minden fegyverével: tollal, lelkesült szóval, gyaluval, vésővel és ecsettel. Mindenre van köztünk tehetség; csak a tér hiányzik számára mindenütt. Tért, mozgást kérünk mi azok számára, akik élni akarnak. S ha akkor aztán elvesztünk: magunk hibája lesz; temessenek el bennünket: megérdemeltük.“

Ilyen lélek hatja át azokat a fiatal írókat, festőket, színészeket, muzsikusokat, akik a század huszas és harmincas éveiben becsületet akarnak szerezni a magyar nyelvnek, igazi nagyvárost akarnak csinálni Budából és Pestből s a felelősség érzését akarják csepegtetni a magyarul alig tudó nagyurak, vagy a falusi magányba zárkózó birtokosság lelkébe. Küzdelmük szörnyű és sorsuk szomorú. A debreceni kollégiumból eltávolított diákok azzal válnak el egymástól, hogy tizenkét esztendő múlva találkoznak: addigra elváltak, sikerült-e a nagy terv, mozog-e már a magyar élet? Az egyikük, aki keleti nyelveket tanult, követi szíve régi vágyát: Ázsiába megy megkeresni a magyarok ott hagyott rokonságát. A má-

sik színésznek csap fel s küzdelmes vándorlása alatt terjeszti a magyar szót a németajkú városokban, a nemzetiségi falvakban. „Rácok, tótok városában, ha felütjük sátorunkat, az, aki nyelvünket nem is érti, odajön, egymás hátára mászik s hallgatja a szavunkat, mint a próféciát, s tapsol annak a szónak, amit a ti tehetetlen országgyűlési artikulusaitok fejébe nem vernek soha; ha pedig mi szólunk egyet az ő nyelvén, ha elővesszük az ő hőseit, Mihály vajdát, Cserni Györgyöt, ha elénekeljük az ő dalait: extázisba jön, tombol örömeiben s összecsókolja még a körmünk hegyét is s azt mondja: «Kedves magyar!»“

A harmadik író szeretne lenni s a nemzeti érzést felkorbácsoló színdarabokkal akarja diadalra vinni a magyar szó ügyét. De ezzel elfordítja magától gazdag nagyanyját, aki hallani se akar erről a pályáról. Elveszti állását és el szerelmét, a grófkisasszonyt is. Szegényen, de büszkén viseli sorsát. Amikor utoléri a nyomorral velejáró betegség, a halálos tüdőbaj, valami megmagyarázhatatlan vágy kiűzi a városból, mert nem akarja, hogy álmában háborgassák. „Ugyan kik?“ — kérdi tőle a derék Tseresnyés mester, aki csizmadia létére többet tesz a magyar irodalomért, művészetért, mint a gazdagok. „Azok, akik ezután születnek“ — válaszolja Jenőy Kálmán, a haldokló poéta. „Ez a hely itt egykor város fog lenni és porainkat összekeverik a paloták vakolatával. Igen! igen! Ez a nagy homokpuszta itt körülünk paloták hosszú sorával lesz beépítve. Száz meg száz iparúzó gyár kéménye fogja fekete füstjével szőni fölénk a szemfödelet, s gépeinek zúgása fogja képezni a föld szívdobogását, mely bennünket ébren lenni kész. Terjeszkedni fog az égsark minden része felé a kővé vált élet, s a sírokat betelepítik utcákkal! Az elvetett magból

cédrusfa lesz! A hosszú Dunapartot fejedelmi házsorok koszorúzzák, s azok között a tudomány, a művészet, az ipar, kereskedelem monumentumai! A köztereken a hirdedett ősök ércszobrai fogják hirdetni multunkat. A királyi Duna tükrét állóhidak ölelik át, ércből, kőből: örök építmények. Gőzhajók seregei lepik el folyamunkat, miket csak hírükből ismerünk még most, s vasutak hosszú vonalai fognak összetalálkozni városunk alatt, mikről még most csak külföldiek beszélnek. És lesz *népünk*, amely hazájának örül, mely nevének dicsére munkál, lesznek nagy embereink, kiket a világ bámulni fog, lesznek hőseink, dicső szellemeink, kikben újjászületünk, lesz életünk, melynek szűk lesz ez a város; leszünk *nemzet*, mint még soh'se voltunk, és az utókor írójának nem kell költeni, hanem csak a valót leírni, hogy dicsőítse hazáját. Nézzétek, ott emelkednek az aranyos ködben a palotasorok, a fényes alakok, a félistenek, a pantheon, az akadémia, a diadalra siető nemzeti seregek, lobogó zászlóikkal, a koszorús szobrok, az örök világgosság: a népek szabadsága!

(Oh én uram Istenem, légy irgalmas szegénynek, könyörgött a vén cseléd, aki velük ment; mily szörnyű lázálmái vannak!)

(Hallgass, néember! . . . intette az iparos. A próféta beszél! . . . Ő látja azt mind, amiket mond!)“

Igazán a próféta látta előre a harmincas években oly elmaradott Pest hihetetlen lendületét. De hogy Pestből magyar város és nagyváros lehessen, sok nagy magyar úttörőnek kellett kínos halállal meghalnia egy még kínosabb élet után. Jenőy Kálmán, akinek alakjához Jókai Katona Józsefből, Kisfaludy Károlyból vett vonásokat, csöndesen elalszik, szívén azzal a levéllel, amelyből megtudja, hogy örök ábrándképe, a madonnaarcú grófleány,

siet hozzá: elhagyja családját, csakhogy a beteg költő felesége lehessen. De nemcsak ő késik el, hanem az egyetlen iskolatárs is, aki eljön a tizenkét évvel előbb megbeszélt találkozóra. Mert különös, de mégis így van: erre a találkozóra csak ketten jelennek meg: az Ázsia-utazó, aki oly messziről jött el, és maga Jenőy, azaz inkább csak a teste, amelyet néhány jóbarát kísér a temetőbe.

A befejezés tehát szomorú: a barátok szétszéledtek, korai sírba szálltak. De ez csak látszat. Alig pár év múlva valóra válik a költő jóslata. Tenger nép vonul ki elhagyatott sírjához, amelynek négyszögletű kövére ez a három szó volt bevésve: „Volt. Nincs. Lesz.“ A költő nemzeti hős lett, hamvait aranyozott érckoporsóba zárják. A város kiált, az ország zeng s szava elhallik a magas égig. Szobra alatt hófehér hajú, szenvedő arcú nő áll késő éjjelig, talán a hajnali szürkületig. Ez a grófkisasszony, aki oly későn értette meg a költőt. „Te összetörtél — mondja neki a regényíró —; ő pedig örökké ifjú maradt!“

Honnan indult ki ez az örök fiatalság halálos, de diadalmas útjára? Nem a gazdag földbirtokos kúriájából: ott nem értették, kitagadták. Hanem Tseresnyés úr, a csizmadia műhelyéből. Ebben a derék, egyszerű emberben töretlenül él a remény; nem rontotta azt meg önmaga elkényeztetése. Lássuk, hogy meséli el a magyar főváros hőskorának első idejét:

„Csak az tudja, hogy meddig mentünk, aki azt látta, *honnan indultunk* el, mint én... Én láttam téglát téglára rakni, nyomot nyom után haladni; én láttam a ligetet, mikor ültették, az utcát, mikor kimérték. S engem nem hagy el a reménység, hogy előre megyünk. Ott áll már a múzeumunk, még ugyan kevés van benne, de egy-

szer még szűk lesz, ha mindent összehordunk; a tudományos akadémia már létesülni készül; magyar színművészetet látunk a fővárosban; már könyvnyomdánk is van, sőt hírlapjaink is . . . Már nevelődik a fiatalság . . . s kezdenek magyar könyveket árulni nyilvános boltokban. Már kezdik az emberek egymást megbecsülni s nem viaskodnak egy város lakói egymással, csak azért, mert külön céhbe valók, mert külön nyelven beszélnek, külön vallást hisznek; kezdik átlátni, hogy nincs olyan kicsiny ember, aki a másokra nézve szükséges ne legyen . . . Én nem estem kétségbe soha. Olvastam tudós Katona Mihály uram munkájában, hogy vannak apró állatocskák, mik a tenger alatt folyvást építenek s sziget emelkedik ki a munkájuk után. Ebben az apró polipok munkájában hiszek. Mindabban, ami lett, nekem is van egy kis részem; csekélység, de valami. Egy téglá, egy fa, egy fillér. Ahol középület keletkezik, egy napig ingyen dolgozom mellette; ha új könyv jelenik meg, azt megszerzem, sorba állítom tékámban s gyönyörködöm benne; ahol adakozni kell, leteszem a tizesemet, ahol magamhoz hasonló csekély embereket buzdítani kell, nem kímélem a szót; ahol nemzeti ünnepély van, megjelenek ünneplőruhámban; ahol nagy hazafit kell megtisztelni, elmegyek vivátozni az ablaka alá; ha színészek jönnek a városba, ott vagyok tapsolni. S mi ez mind? — csekélység, porszem. De porszemekből áll a piramis. S ha hozzám hasonló csekély emberek százan, ezeren, tízezeren, hátha százezeren?! egyet fognak gondolni, uram! a fillérből kincs lesz, a téglából város lesz, a tapsból riadal lesz, a könyvből bibliotéka lesz, a népből nemzet lesz!”

Micsoda öröm még most is, száz év távolából rágon-dolni, hogy a kisemberek mit tettek és mit tehetnek a nemzetért! Fényes áldozataikért a legfényesebb jutalmat

kapták, mert akit Jókai tolla örökített meg, azt ugyan az egész nemzet megismerte. És Tseresnyés uramék fölött százezrek könnyeztek s könnyeznek ma is. Többet ér az az ércszobornál!

Az a sziklaszilárd hit, amely az egyszerű csizmadiamester kemény mellében olyan biztosan áll, Jókai szívéből, ebből a márványbányából került oda. Mindegyik hőse ilyen: nem tudná elhinni, hogy a végső diadal nem a jóké, és hogy Isten nem óvja meg az ő választottait, azokat, akik sokat szenvednek. Lám, amikor egy késő téli éjjelen, Jenőy Kálmán unokahúga, Cilike, a híres színésznő Pestről át akar menni Budára, ahol kisgyermeké várja, s az enyhe déli szélről megroppan a Duna jege, Kálmán és ő mégis nekivágnak a hídtalan Dunának. A vékony jégtábla hajladozott lábuk alatt. „Ó gyermekem, ó kis fiam!” — rebegette magában az aggódó anya.

„Ne remegjete! — hangzik feléjük Jókai szava. Ha az a jég olyan vékony volna, mint a papír, nem szakadna az le: a ti fejetekeket egy-egy csillag őrzí, mely nem hagy elsüllyedni!”

A magyarok Istene őrködík a magyar író és a magyar szó apostola fölött.

Ezt érti meg lassacskán Tóth Máté uram, a milliomos parasztgazda is, aki eleinte kevésre becsüli a magyar szót, a magyar betűt, jog és igazság védelmét s azt hiszi, hogy a nemzet sorsa egyedül s kizárólag a zöld mezőn dől el, amelyet ő oly nagy szorgalommal, oly kitartó szerelemmel gondoz és növel. Amikor Pesten újra találkozik Jenőyvel, kezdi átlátni, hogy a nemzet is, az egyes ember is csak úgy virul, ha megbecsüli minden foglalkozású magyar a másik munkáját, s ha a falu tesz a váro-

sért, város a faluért, a zöld mező a szürke kőért és a kőpalota a szalmafedelű kunyhóért.

Így készült elő egy alvó nemzet az ébredésre. Még csak dörzsölte álmos szemét s talán az első pillanatban haragudott is az alkalmatlan költögetőkre. De aztán mégiscsak talpraálltak mind: a diák és a kézműves, a falusi polgár és a városlakó, a grófleány és a megyei úr. A magyar föld megmozdult s mire Jókai és Petőfi nagy napja, 1848 március 15-ike megvirradt, már készen állt a forgásra. Lelkileg megedződve várták a minden rendű és rangú magyarok azt az óriási vihart, amely a magyar glóbusz csikorgó megmozdulásával járt. Minden oldalról ellenség zúdult a fölébredt magyarra, aki nemzethez méltó életet akart élni. Megszokták, hogy szendereg és hogy nem kér részt az igazi életből: a kereskedelem előnyeiből, a rendszeres gazdálkodásból, az igazi alkotmányos létből, a maga lelkéhez szabott szellemi életből, nyelve használatából... S amikor mégis előállt nagy tehetségével, hatalmas izmaival, töretlen akaraterejével, mindenki megijedt körülötte s rárohantak a békés ébredőre. Csak csoda segíthetett, hogy az alig fölébredt magyart végkép el ne némítsa a sok ellenség, a sok farkasétvágy.

III. A CSODÁK KORA

Jókaitól tudjuk, hogy ez a csoda megjött. Megjött olyan fényességben, ahogyan csak ahhoz a nemzethez jöhetett, aki „megbűnhötte multat s jövődőt“, s aki halálosan komolyan vette a „rendületlenül“-t. Ki hitte volna a század elején, hogy 1848-ban felnőtt, aggastyán és gyermek, férfi és nő, magyar nevű és idegen ajkú magyar magától értetődő természetességgel ad mindent oda a hazának: földet és vagyont, családi tűzhelyet és biztos nyugalmat, magas állást és egyéni érdeket? Mert az történt. És ennek a csodának óriási méreteit Jókainál találhatjuk meg, egész sor regényben.

Csodát látni mindig jól esik, — különösen ilyen vigasztalan időkben, mint a Trianon utáni évek. Lapozzuk föl a nagy mesemondó egyik legmerészebb és mégis — érezzük — oly gyökeresen igazmondó regényét: *A kőszívű ember fiait*.

Baradlay, a mindenható úr, a császár hű alattvalója régóta súlyos szívbajban szenved: elkövesedik a szíve. Fényes ebéd közben éri el a halálos szívroham. Visszavonul hálósobájába évtizedek óta oly engedelmes feleségével és a hátralévő pár percet arra fordítja, hogy elmondja végakarátát. Három fiának fényes állásokat szán, a trón árnyékában, — Bécsnek tetsző, jól fizető állásokat. Felesége mindent megígér, de — semmit sem fog megtartani. Az ő fiai nem lesznek önző, kényelmes, óvatos bábok, amikor a hazának harcot és szenvedést

vállaló férfiakra van szüksége. És a „kőszívű ember“ fiaira rászakad a szabadságharc. Az egyik katonatiszt és ez, nem törődve a reglamával, hazahozza huszárezredét, hogy a nemzeti hadsereget erősítse. A másik, akire Bécsben várt volna ragyogó sors, politikus lesz és a nemzet fölébredésének egyik irányítója. Amikor a szabadságharcot leverik, mind a két fiú eljátszotta fejét. Baradlay Ödönnek, a legidősebb fiúnak családja van és halálra keresik. Minden órában várja letartóztatását, de az csak nem érkezik. Végre levelet kapnak a legkisebbik Baradlay-fiútól, Jenőtől, aki eddig anyja szoknyáján ült. Költői lelkű, de gyöngé akarató, elkényeztetett gyermeknek tartották, — nem is vett részt a szabadságharcban. A levél búcsúlevél: Baradlay Jenő bátyja helyett feláldozta magát s a hivatalos idézés elírása folytán őt végezték ki. Íme, a harmadik Baradlay-fiú méltó volt két bátyjához! Lehet-e diadalmaskodni olyan nemzet fölött, ahol ilyen fiúk vannak? — kérjük Jókaival —, s ahol ilyen anya van?

Mert a kőszívű ember feleségének volt a legnehezebb sora. Férje akaratóval szembeszegülve, saját felelősségére irányítja fiait s amikor valami nagy fordulat áll be életükben, mindig oda is áll az elhúnyt fényképe elé — vitázni vele vagy imádkozni előtte. Hiszen bizonyos, hogy az egek magasából a hajdani nagyúr is csak helyeselheti ezeket a tetteket, ezt a tiszta önzetlenséget, ezt a habozás nélküli elhatározást, ezt az emberfölötti áldozatot...

Jókai maga hangoztatta legjobban, itt is, egyebütt is, hogy a szabadságharc egészében és részleteiben *csoda* volt. Nem szabad azt emberi mértékkel mérni, ami isteni. A nagy idők nagy embereket teremték, — mit ért az ő lelkükből a kis idők törpéje? Csak leborulni lehet

előttük s távolból követni példájukat; egészen megérteni csak azok tudják őket, akik velük együtt éltek.

A szabadságharc hősei közt vannak olyan békeszerető hősök is, mint az *Egy az Isten* című regényében a torockói magyarok. Torockó erdélyi falu, sziklakatlanba zárt sziget, magának való élet. A vasércből él, amelyet termel s amelyhez hasonló: hajlékony, kemény és hasznos. A torockói magyar nép külön intézi a maga háborúját a fellázadt oláhsággal. Az élén egy nagyon művelt s mégis az egyszerű nép közt élő férfi áll, aki nagy tehetségével és népe iránti lángoló szeretetével békés végre tudja hozni a dúló harcot s megkíméli Torockót a háború borzalmaitól. Nem az első s nem is az utolsó alkalom Jókainak, hogy világosan megmutassa: bizalmát a magyar *népbe* helyezte, a magyar nép komoly férfiasságába és nyájas nőiességébe, találékonyságába és józan ítélőképességébe, szívósságába és mérsékletébe. Ha Torockótól vett volna példát az egész ország!...

De mi történt a szabadságharcban magával Jókaiival? A menekülő kormánnyal ő is Debrecenbe került s ott a hivatalos lapnak lett segédszerkesztője. Amikor Világosnál minden elveszett, neki is bujdokolnia kellett. Bihar hegyei között húzódott meg s most látta csak meg, milyen kincset nyert feleségével. A nagy színésznő nemcsak főzni tudott nagyon ízletesen, de éppúgy értett ahhoz is, hogy kell körözött hazafit megmenteni az osztrák zsandárok elől s végül visszaadni szabadságát. Mikor Világosnál a magyar sereg letette a fegyvert, Komárom vára még ellenállt. Végül is csak azzal a feltétellel adta meg magát, hogy a vár őrsége szabadon vonulhat el és kegyelmet kap. A kegyelmet nyertek közé becsempészték Jókai nevét is, aki komáromi születésű volt, de nem tartózkodott a várban. Nagy boldogság

volt abbahagyni a bujkálást, alakoskodást. Jókai egykettőre a fővárosban termett, ahol elárvultak az újság-szerkesztők íróasztalai. Egyideig „Sajó“ álnéven irogatott, de mindenki fölismerte az álarc alatt. Aztán már a maga nevét is használni mert. S nyugodtan tehet: senki sem érti úgy, mint ő, hogyan kell sokat mondani anélkül, hogy rajtacsíphessék az embert. A szabadságharc után az elnyomatás alatt szenvedő magyarok igazán kevés szóból értik egymást. Elég egy kis célzás s mindenkinek parancsszó nélkül is megdobban a szíve, fölvilan a szeme. Az idegen zsandár, bevándorolt beamter, újságcsősz csak bámul s nem tudja, mi lelte ezeket a magyarokat, hogy ég az arcuk, könnyet morzsolnak el a szemükben, pedig nem is a hazájukról van szó, hanem Spanyolhonról vagy Cserkeszországról... Bizony mindenki tudta, hogy amikor Tompa Mihály, a nagy magyar költő biztatja a madarakat: „Fiaim, csak énekeljetek“ — a biztatás a magyar költőknek szól, akiknek hangjára még nagyobb szükség van a vihar után, a nagy csüggedés idején. S amikor Arany János „A walesi bárdok“ című költeményében Edvárd angol királyról beszél, aki máglyára küldi az ellene szegülő velszi bárdokat, nincs, aki ne tudná, hogy a költő Ferenc József császárra céloz, aki Magyarországra, a „meghódított“ tartományba készül s Aranytól azt kívánnák, hogy üdvözölje...

Jókai mindenkinnél jobban tudja, hogyan lehet kitérni a magyar szívek minden ablakát úgy, hogy az idegen mégse láthasson beléjük. Egy kötetnyi *csátaképe* is úgy van megírva, hogy bennük rezeg, vonaglik, lángol a szabadságharc viharos tüze és minden „csodája“, mégse lehet belekötni.

De még nagyobb szolgálat: vigasztalást csepegtetni a lélek már-már üszkösödő sebeibe. Ki hitte volna, hogy Világos után röviddel lesz valaki, aki szembeszáll a csüggedéssel és megmutatja népének, miben kell hinnie és hogyan kell viselkednie. Ez a nép azt hiszi: utolsó fegyverét is lerakta a világosi mezőn s most egészen, végkép ki van szolgáltatva elnyomóinak. Jókai megmutatja, hogy van még fegyvere, s éppen a legélesebbre fent fegyverét nem tudják elvenni tőle: az igazsághoz való törhetetlen ragaszkodást, a férfi kemény ellenállását. Az *új földesúr* című könyv nemcsak gyönyörű regény, hanem a nemzet csodadoktorának örökérvényű, biztosan gyógyító receptje is.

Miről is mesél ebben a gyönyörű regényben?

Főhőse, Garanvölgyi Ádám a szabadságharc előtt alispán volt, egy magyar megye vezére. A szabadságharc után vissza kell vonulnia birtokára, mert a megyét ellepik az idegenből betolakodott tisztviselők, a hivatlan saskaraj és a törvény, amelynek ő volt leghűbb őre, ma már nem érvényes. Garanvölgyi tökéletesen elzárkózik ettől az idegenné vált világtól. Nem megy a szomszéd faluba sem, mert nem akar útlevelet váltani; lemond hűséges pipájáról, mert a szűzdohányt eltiltották és az állami dohányt az osztrák fekete sassal bélyegzik le. Nem járhatja a hivatalos lapot s ezért birtokának egy részét elsajátíthatja egyik kapzsi rokona. Ezt a birtokrészt veszi meg Ankerschmidt lovag, a volt osztrák generális s ide telepszik két leányával, Herminnel és Elízzel. Jókai később megvallotta, hogy Ankerschmidt nem más, mint Haynau, a szabadságharc vértanuinak hóhéra, aki aztán kegyvesztett lett és magyar földön telepedett meg. A végén annyira megharagudott Bécsre, amelynek régebben olyan túlbuzgó szolgája volt, hogy egyszer

csak széles karimájú magyaros kanászkalapban rándult be a városba...

Ankerschmidt, az új földesúr, aki abban a meggyőződésben telepszik le a magyarok között, hogy újfajta gazdasági gépeivel, a hivatalos hatalom barátságával könnyen felvirágoztathatja birtokát. Csak sajnálkozva tekint le Garanvölgyire, aki a világtól és a fejlődéstől elvonulva, az ősi módszerek szerint műveli földjét s ki van téve a hatóságok minden zaklatásának.

Az új birtokon van Garanvölgyinek egy régi kastélya a hozzávezető úttal: ezt szeretné megszerezni az új földesúr, hogy birtokát kikerekítse s a régi, kidőlt-bedőlt kúria helyén új palotát építhessen. El is küldi Garanvölgyihez Grisákot, a minden hájjal megkent ügyvédet, hogy vegye meg tőle a kastélyt. De az öreg alispán, akinek pedig nagy szüksége volna a készpénzre, nem adja el a romban álló házat; ősei építették és ő nem adja idegen kézre. Grisák ajánlatára voltaképen Garanvölgyi méhei adják meg a méltó választ, mert el is feledtük mondani, hogy a tárgyalás az öreg úr dolgozószobájában, azaz a méhesben folyt le. A botjával hadonászó prókátort a méhek űzik ki a „dolgozószobából”. Magával visz egy új s bizony nagyon fontos tapasztalatot: azt, hogy Garanvölgyi és minden igaz magyar elszáncolta magát a jog és igazság bástyái mögé, amely még a méhesnél is jobban megvédi. A magyar nem konspirál — nem neki való az összeesküvés —, hanem csöndben, meghúzódva várja az idők jobbrafordulását. Az első időkben földet vesznek el tőle, kitúrják minden állásából s a kenyér körül csak csipetnyi helyet hagynak neki. De ő áll, hallgatagon szenved s nem enged. Nem lehet árulóvá tenni, nem lehet megsemmisíteni.

Összehúzódhatik, számban csökkenhet, de mégis megáll s átmenti eszményeit egy jobb világba.

Az ügyvéd és társai eleinte vén különcöt látnak csak az öreg úrban. De hamarosan meg kell érteniük, hogy Garanvölgyi példája tiszteletet kelt és átragad környezetére is. Lám, a szomszéd osztrák kislány, Eliz nem állhatja meg, hogy ne figyelmeztesse Garanvölgyit arra, hogy spion lesi minden lépését. Az öreg úr visszautasítja az új földesúr németül írt levelét, s amikor ezért a generális elégtételt kér tőle, megtörténik az összeismerkedés a két család között. Aztán eljön az aratás ideje. Az idegen úr idegen jószágigazgatója nem fogadja el a palóc aratók ajánlatát, mert nincs szokva a magyar viszonyokhoz s nem bízik az aratókban. Tárgyalása a palóc aratóvezérrel pompás jelenet. Szereplői: egyik oldalon Maxenpfutsch Vendelin, a tudós jószágigazgató, a másikon egy öreg parasztember, aki jószívű „adjon Isten”-nel köszön s csodálkozik, hogy az inspektor úr teát iszik: talán bizony beteg?

„— No, mit akar kend? — mondja röviden — riadt rá az inspektor.

(Persze, mintha az nem sorjában jönne.)

— Hát nemzetes uram! Én meg a pajtásaim innen a szomszédból valók vagyoonk; innen a palócságból, de mi nem vagyoonk palócok, mert mi kálvinyisták vagyoonk, csak egynehányan vagyoonk pápisták, a többiek lutyéránosok.

— Hát mi nekem ezzel a bajom? — kérdi erre bámulva az inspektor.

A jámbor vállat von.

— Nem tudom biz én. Nem vagyok én tilógus. Tán a nehézség töri?

— Mit akar kend? — rivall rá az inspektor.

Az ember nem hagyja magát kihozatni a sodrából s csak folytatja szépen:

— Hát, hogy éppen tizennyolcan volnánk, aztán huszonkét lóval volnánk, aztán mindenikőnknek van magának kaszája is, vellája is, meg gereblyéje is.

— De hát az ördögbe is, mi közöm van nekem ahhoz, hogy kentek hányan vannak lovastul s mijük van?

— No, mert csak azért, hogy hétfőre verradóra, ha Isten megéltet, lekaszálnók a tekintetes Garanvölgyi uram ő kegyelme repceejét, szombatyig be is hordhasuk, ki is csépelhessük. Azután másik hétfőhöz egy hétre kezdünk csak az árpához, aztán a búzához, hát közbe maradjon egy egeesz hét, amikor csak fogunkat piszkálnók.

— Hát piszkálják kentek, — bánom is én!

— Mondok, hogy Garanvölgyi tekintetes úrnak a repcéje jobban meg volna érve, mint a tekintetes Akkorsincs (így forgatja ki a derék palóc nyelve a német nevet!) úré, annak a kaszálása egy héttel utóbbat következhethnék.

— Nos, aztán?

— Hát mivelhogy már a Garanvölgyi tekintetes íraratóját föl vállaltuk, hát egy izzadsággal majd a tekintetes Akkorsincs úrét is letakarítanók.

— Hát napszámot keresnek?

— No, már — kit így, kit úgy. Széna, repce napszám; rozs, búza aratórés; a napszám ötven garas, egy meszely pálinka, két itce bor minden fejre, reggel szalonna, kenyér, délben főthús meg galuska vagy tokány; este kétféle, az egyik hús; ozsonnára füstölt hús vagy aludt tej, a kalapoonk mellé egy csinált virág; ami meg rész, hát az minden kilencedik mérő a garmadából a mienk.

Maxenpfutsch Vendelnek kialudt a tűz a pipájában e hallatlan beszédre! Ez a kópé, úgylátszik, hogy őt bolonddá akarja tartani.

Amaz pedig még mindig folytatta volna a szövetség feltételeinek felsorolását. De inspektor uram nem vette tovább tréfára a dolgot, hanem felugrott a padról, odaugrott az alkudozó félhez, megkapta a mándli-gallérját, s egyet pöndörített rajta.

— Eltakarodol innen, semmirevaló betyár. Azt gondolod, bolonddal van dolgod! Majd adok én neked háromszor ebédet egy nap, csak még egyszer ide gyere!

Azzal ellökdöste onnan; a kalapját is utána dobta.

A „vadember“ pedig ment szép flegmával.

— Jól van, jól, no. Megyek én magamtoól is, csak azt mondják, hogy nem kell. Elmegyek én. Azért nem kell az embernek az apja lelkét szidni! Csendes jójucakát kívánok.

Mondani sem kell, hogy emiatt meggyűlik még az inspektor baja. Amikor a hepehupás mezőn szép aratógépei tönkremennek, bizony szívesen venné a palócok segítségét, még könyörögne is értük. De azokat marcipánnal se lehetne visszacsalogatni. Van a magyar derékban önérzet.

Nosza, nekiállítja Maxenpfutsch uram minden cselédjét a repcekaszálásnak. Nemcsak a béreseket, de még a vadászokat, az erdőkerülőket, a csőszöket, a belső cselédeket is. A kényes lakájokkal is levetteti a libériát: izzadjanak mind, nehogy tönkremenjen a repce. Megy a munka kínosan, lassan. Egyszer aztán nagy esemény zavarja meg: a földesúr szemefényét, két nagyszerű hízótt elloptak a zsiványok. Elő kell őket keríteni minden áron! Följelentés megy a városba s az osztrák közigazgatás mindjárt munkába lép: letartóztatják s a

városba kísérik a disznóólak őreit. Pár nap múlva kiderül, hogy azok mégiscsak ártatlanok. Ki hát akkor a bűnös? Lefogják a vadászokat, a béreseket, a lakájo-
kat s lassankint az egész cselédség a városi fogházban csücsül. Ankerschmidt keserű szívvel járja a határt s szá-
molja magában a tömérdek veszteséget: a lábon lesülő
repcét és gabonát s a bánatpénzt, amelyet meg kell majd
fizetnie, ha nem tud szállítani. Ekkor a szomszéd jön
segítségére, s ő kénytelen elfogadni a magyar úr segít-
ségét. Garanvölgyi emberei learatnak neki s ő végkép
kiábrándul azokból a tisztviselőkből, akik a magyar tiszt-
viselőket felváltották.

Így közeledik az újonnanjött a legyőzött magyar-
hoz, aki sok tekintetben — ezt világosan érzi — mégis
diadalmaskodik sok türelemmel, a helyi viszonyok ismer-
retével, férfiasabb jellemével.

Az események most már gyorsan követik egymást.
Garanvölgyieket bevádolják a kerületi biztosnál, hogy
régii kastélyában fegyvereket vagy titkos iratokat rejte-
get. Kiderül, hogy a titkolt kincs egy ládika, benne azok
a levelek, amelyeket a keménynyakú, de lágyszívű
gazda fogságban ülő unokaöccséhez, Garanvölgyi Aladár-
hoz írt. Aladár fiatal mérnök, akit, mert a szabadság-
harcot végigküzdötte, hosszú évekre Kufstein várába
zártak. Garanvölgyi persze egy lépést sem tesz érte a tör-
vénytelen kormánynál. De Ankerschmidt kislánya, Eliz,
aki a ládikában a mérnök féltve őrzött arcképét is meg-
pillanthatta, közbeveti magát s sajátkezűleg intéz kér-
vényt a császárhoz Aladárért. A kérvénynek fogamatja
van. Aladár, aki a fogságban éppoly szelíd, de hajt-
hatatlan volt, mint nagybátyja otthon, váratlanul ki-
szabadul, hazakerül és a Tisza-szabályozás nagy mun-
kájában kap szerepet.

Közben az új földesurat súlyos csapás éri. Nagyobbik leányát megszőkteti egy kalandor, aki előbb Petőfi-nek, majd lengyel menekültnek adja ki magát s behízelgi magát a regényes leánynál. De csakhamar kiderül róla, hogy lelketlen csaló, Hermin nem szereti és foglalkozására nézve a hirhedt bécsi „fekete kamara“ tagja, amely kémkedésből s a gyanús levelek titkának kileséséből áll. Hermin összetört szívvel kerül haza az apai házhoz, az izgalom megöli s apja ott temetteti el azon a dombon, amelynek egyik oldala Garanvölgyié: ez szép, száraz hely, ahová nem ér el az ár s ahol a sokat szenvedett szív nyugton pihenhet. A szomorú nyírfák alatt, a susogó fehér levelek alatt.

„Ankerschmidt katonaeMBER volt; katonának emberek előtt sírni nem szabad.

Az ő szaván nem volt szabad megérzeni annak, hogy e hang most temetésre vezényel.

Mikor a gyászmenet az új sírbolt elé ért, mikor a koporsót leeresztették az üregbe, mikor a nagy köfedelet rábocsátották az üreg nyílására, mikor az utolsó Amen elhagzott fölötte, akkor Ankerschmidt vette föl az első göröngyöt, hogy a sírdombra hajítsa.

És ez a hant az, mely nem ereszt bennünket odább.

Ez a göröngy tart bennünket idekötvé, mely halotunkat takarja; ez a göröngy avatja föl a földet, melyet eddig csak tapodtunk, *hazánkká*, melyet térdelésünk szentel. Ez a göröngy magyaráz meg mindent, aki még ezt nem értette.

E naptól fogva Ankerschmidt lovag bárhova tartozott volna is a föld kerekén, visszavonta őt egy hon, egy táj, egy domb, egy hant, amit meghalt leánya sírjára dobott.

...S csakugyan bölcs dolog volt Hermin sírját oda a magas dombra tenni biztonságba. A Tisza kiárad, egy napon átszakasztják a gátat és Ankerschmidt új kastélyát is alaposan megtépázza a félelmetes ár.

Jókai kétszer is írt le árvizet (előbb beszéltünk Kárpáthy Zoltánról s hőstetteiről a pesti árvíz idején); mindegyik megragadó, félelmetes, feledhetetlen. Ő menti meg Elizt is, akit ekkor már Erzsikének hív az apja, mert nem akarja, hogy akármi is emlékeztesse a régi időkre. S a két fiatalból mégis egy pár lesz. Az ő frigyük pecsételi meg a regény tanulságát: a magyar föld, a magyar táj, a magyar hant, de legelsősorban a magyar jellem ideköti a közénk került jószándékú idegent. Erzsike magyar asszony lesz és mikor végre mégis kiderül az ég: újra magyar világ lesz, akkor a hajdani osztrák generális, Ankerschmidt maga korteskedik legjobban új barátja, Garánvölgyi mellett. A türelem, a szívós kitartás diadalt aratott.

Mi ebben az orvosság, amit ígértünk? Egyfelől az, hogy Jókai sok tekintetben *igaz* történetével minden korokra szóló reményt halmoz föl. Az, ami megtörtént 1850 körül, megtörténhetik akármikor, ha megvannak a magyar lelkekben ugyanazok a föltételek, mint 80 évvel ezelőtt. Másfelől pedig azzal gyógyít ez a csodálatos regény, hogy megmutatja nekünk az elnyomás, a szenvedés tisztító hatását. Garánvölgyiék jellemét acélossá edzi a kényszerű hallgatás, az alacsony lelkek lenézése, a szűk keretek, amelyekben belül erősnek és becsületesnek kell lenniük. A börtönben Aladár alig tehet pár lépést, mégis mindig füttyös kedvű, rajzol, festeget, férfiasan néz szembe ifjúsága feláldozásával, mert érzi, hogy áldozatának értelme van, haszna van, célja van. S a méhesben a volt alispán olyan hősi lélekkel vonul

meg, mintha vár volna az. Háza levegőjét tisztán tartja minden behódolástól, minden idegen szellemtől, minden megalkuvástól. A múltó évek *neki* használnak, a csendes remetének, mert hallgatása kiáltó vád a jogtalanság ellen. S amikor eljön a diadal napja, nem áll bosszút ellenségein: nincsenek is ellenségei, mind meghódította már őket!

Ezek Jókai „csodái“ s bizony igazi, örökké hathatós csodák. Ha a magyar lélek megedződve került ki a csaknem húsz éves elnyomatás megpróbáltatásaiból, nagyrészt a csodatévő érdeme. De a nemzet át is érezte ezt. Jókai népszerűségével alig vetekedhetett valaki. A márciusi napok hőse most, az elnyomatás idején vált igazi vezérré, mert a legtisztább márciusi lelket, az örök fiatal-ság lelkét őrizte meg a zord idők számára, amikor arra a legnagyobb szükség volt.

IV. FÉRFIMUNKA

A magyar irodalom tele van a magyar közélettel. Jókai is felsóhajt egyszer: milyen jó volna olyan regényt írni, amelyikből egészen hiányzik a politika! De nagyon nehéz. Olyan ritkán derül ránk zavartalanul tiszta idő, amikor másra is lehet gondolni, mint a közélet tornyosuló vagy villámló felhőire.

Pedig a magyar férfira annyi gyönyörű feladat várna! S mennyi tehetség rejtőzik benne: olyan biztos a szeme, olyan ügyesek az ujjai, olyan találékony az elméje! Aztán meg olyan titkokkal s kincsekkel teljes az a föld, amelyen él! Nagy-Magyarország talajában megtalálni minden természeti kincset, amelyre az ember áhítozik, az acélos búzát termő humusztól az aranyig, ezüstig, vasig és a kőszénig, a „fekete gyémántok“-ig.

A fekete szén és a tündöklő gyémánt ugyanannak az anyagnak két különböző formája. Jókai persze örömmel csap le erre a tényre s egyik legszebb regényének ezt a címet adja: *Fekete gyémántok*.

Ez a regény is abban a zavaros világban játszik, amelyet az elnyomatás korának szoktak nevezni. Magyarország és a magyar talaj kincsei fölött bécsi bankárok, párizsi hercegek, mindenféle kalandorok folytatják veszedelmes játékukat. A bondavölgyi szénbányák tulajdonosai alól ravasz fogásokkal rántják ki az ősi birtokot. Már majdnem minden az övék, csak egyetlen bányatulajdonos szegül ellenük: Berend Iván, a tudós

vegyész és bányász. Iván is honvédtiszt volt a szabadságharcban, s mióta elpihentek a magyar fegyverek, visszavonult bányatelepére, laboratóriumába s egyedül látja el bányája irodáját. Még a munkásokat is sajátkezüleg fizeti és így terelődik a figyelme egy gyönyörű bányászleánynak, Evilának még a szénporból is előfénylő szép szemére, erre a dupla fekete gyémántra. A tudós nem bírja feledni Evilát s mikor megtudja, hogy nemcsak szép, de jó és derült kedélyű leány is, aki nyomorék kisöccséért fárad, megkéri feleségül.

Nagy meglepetésére Evila elutasítja kezét. Neki már van vőlegénye: Szaffrán Péter, az „emberevő”. Pétert pedig azért hívják így, mert valamikor régen hajótörést szenvedett s hogy az éhhaláltól meneküljön, emberhúst evett. Talán azóta olyan furcsa a természete. Szorgalmas, csendes munkás, de ha egyszer mégis kijön a sodrából, haragja féktelen és szörnyű szokott lenni. Amikor Evilával először hirdetik ki a templomban, utána jól megveri menyasszonyát s a nyomorék fiút sem szívlelheti.

Éppen ekkor jár Berend Ivánnál barátja, Félix, a bécsi bankár, aki Ivánt szeretné megnyerni a bondavölgyi egyesült bányák vezetésére. Félixnek megtetszik a leány s hogy magával vihesse, megígéri neki, hogy öccsét kikúráltatja a bécsi orvosokkal. Evila elmegy Félix-szel s Szaffrán bosszút esküszik.

Berend Iván nem fogadta el Félix kecsgettő ajánlatát. Nem bízik a bankár bányáüzletében, nem szeret magasba nyúló légvárákat építeni. Ebben a kacsalábon forgó bolond világban ő az egyetlen szilárd pont. Becsületes, szolid munkát kíván s azt ad ő maga is. Nem spekulál milliókkal, de biztosan fizeti munkásait, akik sze-

retik, és lassan, de biztosan fejleszti a bányát s a hozzá tartozó vashámort.

A pénz keze messze elér. Ivánt Pestre hívják, ahol egy fényes társaság központja lehetne. S itt aztán kiderül, hogy nemcsak kitűnő tudós, hanem éppoly jó lovas, mint amilyen kitűnő vívó és vadász, egyszerűen az, akit „igazi férfinak“ szokás nevezni. A társaság központja, Angela grófnő bele is szeret. De amikor egy oktalán párbajba kényszerítik, Iván megérti, hogy ez nem az ő világa. Most megint hallja az ő hegyeinek hívását: hazamegy s most már végkép bányász marad.

Az első időben a szomszéd bányák dús ajánlatai sok munkást elcsábítottak Ivántól. De csakhamar mind belátják, hogy Iván a komolyabb férfi, akinek szavában bízni lehet, akinek jövője van. S lassankint szivárognak vissza a munkások, de most már csak azt veszi vissza a híven maradt bányászok ítélőszéke, akit igazán idevalónak tart. Ezek a munkások most már igazi családdá alakultak, amelynek élén a tulajdonos, a munkavezető tudós, Berend Iván áll.

Egy napon Iván Szaffrán Péterrel, az elhagyott vőlegénnyel találkozik. S Péter lehelletén megérzik, hogy ivott. Berend összeborzad: eszébe jut, hogy Péter azt mondta egyszer: ha legközelebb iszik, akkor vége a világnak. Ivánnak egész nap rossz a kedve. Munkásait nem engedi le a tárnába. Aludni sem tud, csak kínlódik lidérceivel.

„Egyszerre, mintha az ítéletnap irombolás szava dördülne meg, egy rettentő pukkanás ébreszté föl Ivánt előálmából.

Olyan jól fölébreszté, hogy ágyából is kidobta: a földön szedte föl magát.

Az első gondolatja ez volt: „a zuhatar szétfűzta a tárnámat!“ ...

Kirohant az ajtón a szabadba.

Künn koromsötét éj volt és siket csendesség, minő a fülzúgás siketsége.

Azt sem tudta, merre forduljon? Kiáltson-e? Kinek kiáltson? Van-e még élőlény ebben a völgyben? Meghalt-e és eltemetve minden? Vagy él, de meg van némulva minden ember, miként ő maga?

Mi volt ez? Honnan jött ez a dördület, mely után még most is reszket a föld, még most is zúg a levegő?

A következő perc feleletet hozott.

A szuroksötét éjszakában egyszerre vakító lángoszlop emelkedik ki a részvénytárna épületei közül, s pillanat múlva egy még nagyobb robbanás hangzik az előbbinél, melytől a házak ablaka bezúzva csörömpöl össze s a megrázott kémények hullanak alá a tetőkre, míg az iszonyú légnyomás Ivánt ajtajához visszataszítja.

S az alvilági fénynél ott látja Iván saját tárnája előtt munkásait térden állni, az iszonyat, a rémület kifejezéseivel tűzvilágította arcaikon. A közeli házak küszöbén nők, gyermekek alakjai, a rémület első rohamától mozdulatlanná téve.

Az egész völgy egy beomlott vulkán kráteréhez hasonlít. Gomorrához, midőn a holt tenger alá a tüzeseben elsüllyed.

A rettenetes láng fölcsap a felhők magaslatáig s mennydörögni tanítja az egeket, amilyen mennydörgést zivatar utánozni nem fog soha.

S két perc múlva vége van a lángnak; az egész táj ismét pokolsötét lesz, csak a részvénytárna fölött terjeng még valami vékony fehér felhő.

— A szomszéd tárna fölrobbant! — kiáltá a kétségbeesés ordításával Iván, mintha nem hinné, hogy a pokolbeli csattanás úgylis fölébresztett mindenkit, akit halva nem hagyott.

— Segítségre, emberek!

Nem jutott most már eszébe, hogy „cudar a világ“, hogy „ellenségei az emberek“, csak azt tudta, hogy egy irtóztató, szavakkal ki nem fejezhető szerencsétlenség történt a föld alatt, akárkié legyen az a föld.

— Segítségre, emberek! — ordította mégegyszer s a lármaharanghoz rohant és elkezdte azt rángatni teljes erejéből.

Perc mulva jöttek minden oldalról felriadt munkásai, mindenik azzal a kiáltással: „A szomszéd tárna fölrobbant!“ Mintha volna valaki, aki azt nem tudná.

Aztán egy hosszú, néma perc következett. A tárna munkások, lámpáikkal kezükben, körülfogták Ivánt s kérdően néztek arcára, mit fog mondani?

— Meg kell őket mentenünk! — ez volt Iván első szava hozzájuk.

Oh, be eltalálta mindannyinak gondolatát.

Azok, akik a föld alá vannak temetve, talán még élnek? Meg kell menteni azoknak, kik az Isten ege alatt maradtak. Nincs itt most ellenség, csak ember és ember.

— Gyorsan elő kell hozni a légszivattyút, a merítővedreket! — osztotta ki a parancsot Iván. Minden ember lássa el magát szájtakaróval. Vegyétek a faltörő szerket, hozzatok kötelet, lábtót és kaucsuktömlőket. Ne maradjon itt más, csak az asszonyok. Előre!

Ő maga egy nagy feszítő vasrúdat kapott vállára s alig véve magára valami rossz öltönyt, sietett munkásainak utat törni a részvénytárna felé.

A kapukon nagy betűkkel ki volt hirdetve: „Ezen a kapun engedély nélkül bemenni szigorúan tilos!”

Nagyon jártak most az engedély után!

Amint a kapu be volt zárva, Iván nekifeszíté a vasrúdat, egyet reccsentek a pántok s a kapu feltárult.

Az emberek nem várták, míg a lovakat befogják a gépek szekereibe, maguk fogóztak azokba s tízen tolták, húzták úton, út nélkül, kémény irányában, amerre közelebb volt.

Mint egy futó lidérctábor, olyan volt végigvonulásuk az éjszakában, amint mindegyiknek övébe volt akasztva a lámpája.

Nemsokára lett számukra kivilágítás. A részvénytárna melletti vashámor egyik boltozata beomlott az erős rázkódástól s az izzó kohók fűzfénye egyszerre végigvöröslött a tájon.

A munkások szétszaladtak mellőle; folyhatott az olvadt vas, amerre akart.

Rémületes kép bontakozott ki a tárnához érkezők előtt e tűzvilágítás mellett.

Az akna fölötti gömbölyű szivattyúmedencék nem voltak sehol, tégláikkal ezer ölnyire terítve a mező.

Az emelőgép, mely öntöttvasból volt, felfordítva feküdt, messze előbbi helyétől, s a toronyszerű épületnek csak egy fala állt, arról csüggtek alá a kiszakított vaspántok. S a közelfekvő nagy épületek tetőiről lehántva minden cserép.

A tárna északi torkolata pedig be volt omolva. A pompás faragott kövekből épült portále, mintha elhagyott kőbánya torkolata lett volna, egymáson hevert.

Kövek, gerendák, vasrúdak, szén és terméskő csodamóddal összekeverve, mintha egy tűzhányóhegy köpte volna oda.

És az a rettenetes sírás!

Száz meg száz asszony és gyermek. Talán ugyanannyi özvegy és árva?

A férjek, az apák ott a lábaik alatt vannak eltemetve. És ők nem tudnak rajtuk segíteni.

Egy pár férfi, inkább oktalanságból, mint bátorságból, megkísérlé egymásután behatolni az összeomlott tárnaszádába.

A kitóduló gáz leütötte őket lábaikról, társaik nagy életveszéllyel vonszolják ki őket éppen most csákllyákkal, horgos kötelekkel.“

Ekkor érkezik meg Iván a maga munkásaival. S a kapkodó, fejét vesztett sokaságban rendet teremt. Fölrakatja a bejáratot, a tárnasikátorokat s végül maga viszi le a bányaléggel és gázzal tele aknába a szivattyúgép csövét. Az életét vitte kockára embertársaiért és sikerült megmenteni az élvemaradtakat. De aztán rájön a legborzalmasabbra: a tárna egy része ég. S Ivánnak eszébe jut, hogy van olyan hegy, ahol már százhusz éve ég a kőszén!

S amíg a fű elszárad a mezőn, a kút vize fölmelegszik és aztán végkép elpárolog, a föld sajátságos morajjal reng, Iván éjjel-nappal azon fárad, hogy fölfedezze a bányatűz ellenszerét. Végre ez is sikerül, s megindul a titáni harc az ember és az elemek között. Minden pillanatban attól kell tartani, hogy az elfojtott tűz robbanást okoz s megsemmisíti az egész vidéket, de Iván győz és a tárna megadja magát...

A tárnaégés tönkretette a részvénybánya alapítóit. A kalandorok menekülnek, ki merre tud. Csak Iván marad a helyén, mint egy forrongó, kavargó, örült világ nyugvópontja. Az élet neki adott igazat, a dolgozó fér-

finak, aki nem agyrémektől várja sikerét, hanem a becsületes munkától.

Amikor a legerényesebb és legdolgosabb munkásleánynak kitűzött díjat ki kell osztani, a munkások egyhangúlag egy újonnan jött leánynak ítélik. S ez a leány — Evila. Visszajött Bécsből és Párizsból, ahol öccsének élt, s most, hogy a nyomorék meghalt, nincs már mit keresnie a nagyvilágon. Iván és Evila egy pár lesznek: ez a jutalmuk.

A férfi nemcsak a föld gyomrában találhatja meg a maga kincsét: a munkát, hanem a lapályon is, mint Fehér Gyula, a tönkrement alispán fia a *Felfordult világban*. Nagy birtokából alig marad valami, az is vagy sziklás, vagy mocsaras. De Gyula megfogja a dolog végét, elvonul birtokára, úgy él ott, mint az egyszerű pásztor s közben azon töri a fejét, hogyan tehetné termővé és hasznossá ezt a vigasztalan darab földet. Végre levezeti a lápos vizét a Tiszába, malmot épít rá s lassankint paradicsommá változtatja földjét, boldoggá téve maga körül egy csomó derék magyar embert.

Mert Jókai úgy tekinti a művelt magyart, mint a nép természetes tanácsadóját, jószándékú vezetőjét. Minden emberre, aki tanult s akinek észte adott az Isten, honfitársai százainak sorsa van bízva. Mindegyik példa, segítség, vigasztalás forrása kell, hogy legyen a maga helyén.

S Jókai azt is látja, hogy a művelt magyar embernek milyen könnyű dolga van, ha ezt a gyönyörű feladatot vállalja. Könnyű, mert a magyar föld népe értelmes és jóakarátú; hajlik a jó szóra és a maga ügyességével toldja meg mások tudományát. Milyen sokszor emlékeztet bennünket a nagy mesemondó a magyar nép ezmester-hajlamára, fúró-faragó tehetségére! Mennyi

nehéz helyzetet oldanak meg talpraesett falusi alakjai!
De egy sincs köztük, aki magasabbra emelkedett volna,
mint a székely góbék dísze, Tatrangi Dávid. Majd ővele
is találkozunk.

Előbb azonban kövessük Jókait a Hortobágyra, ahol
a *Sárga rózsa* virít.

V. MAGYAR TÁJAK

...Hát persze, hogy nem amúgy vadon virít, csak a csárda kis kertjében. Ott a kocsmáros fogadott lánya ápolgat egy rózsatőt. Nincs is ilyen másnak tizenkét hártárban. S a rózsákról őt magát is „Sárga rózsá“-nak hívják és ezt a címet adja Jókai hortobágyi kis regényének.

Kláriért, a csapláros leányáért sok legény vetélkedik. Mindük közt a legkülönb, Decsi Sándor, a daliás gulyásbojtár, most éveken át a császár kenyerét ette. Ezalatt Klári unalmában elfogadta Sándor barátjának, Lacza Ferkó csikósbojtárnak a széptevését. S amikor a katonaságtól visszatérő Decsi Sándor a végtelen róna közepén Ferkóval találkozik, annak kalapja mellett az áruló sárga rózsza virít. Sándor egyenesen a hortobágyi csárdához rugtat, ahol Klári nagy örömmel fogadja. De a bojtár félvállról kezeli a lányt, mert hűtlennek tartja. Hiába kedveskedik neki a „sárga rózsza“, hiába énekel el legkedvesebb dalát, Sándor komor marad és sötét. Ekkor eszébe jut Klárinak, hogy egy füvekhez értő cigányasszony azt tanácsolta neki, hogy ha szeretője szíve hideg lesz iránta, citromyos bort adjon neki s abba áztassa bele azt a gyökeret, „akit úgy híznak, hogy „nadrágujjas emberke“: ettől úgy fölforr a szerelme, hogy még a falat is keresztülássa a szeretett leányért“. Ez a nadrágujjas emberke pedig nem más, mint a bódító nadragulya emberformájú gyökere, veszedelmes mérég. Sándor megissza a bort, aztán elbúcsúzik s a gulya felé

lovagol, ahol már várja a kötelesség. De csakhamar görcs fogja el, állkapcsa, szeme megmerevedik, megüvegesedik. Alig ül már a lovon, mikor a lódoctor megtalálja s gondozásba veszi.

Hamar stafétát küld a csárdába, hogy ellenmérget, erős feketekávét küldjenek neki, amennyi csak van. Így tudja meg Klári, hogy mit cselekedett. Nosza fölkap a taligára s siet Sándorhoz. Azon már alig van emberi forma. De az erősszívű pusztai leány mégis maga segít a feketekávé beadásában (bizony vésővel kell a Sándor fogait szétfeszíteni, hogy bele lehessen tölteni az orvosságot).

Végül az erős természet diadalmaskodik a mérgen. Sándor hamarosan meggyógyul. De Klári ellen bírósági eljárás indul meg a mérgezésért. Mindent be is vall őszintén, de Sándor, akit tanuként hallgatnak ki, rácáfol. Nem is járt a csárda tájékán, mióta levetette a mundért. A nadragulyát meg biztosan azok a cigányok adták be neki, akikkel útközben találkozott. Végül is a „sárga rózsát“ bizonyítékok hiányában el kell bocsátani.

Ez Sándor nemes bosszúja. Klárinak jobban fáj az, mintha megverte volna.

Aztán következik a végső leszámolás a két szerelmes bojtár között. Igazi magyar ember nem csinál nagy dolgot az ilyen leszámolásból. A két régi barát egy darabig békésen borozgat a csárda udvarán, úgy készülnek az elmaradhatatlan összecsapásra. Klári fülében csilingel az arannyal futtatott pár függő. Váltó van róla. Az fogja kifizetni, akinek módja lesz rá a párbaj után. A leány kezd megnyugodni, ő csak azt látja, hogy a két legény ugyanarra a váltóra írja alá a nevét: nincs itt hiba, nem akarnak ezek összeveszni! . . .

Bemegy a csárdába. A két fiú egyedül marad. S most már elkövetkezik az utolsó felvonás.

„A csikósbojtár szép nyugodtan kitöltötte magának az utolsó pohár sört. A gulyásbojtár is fenéig kitöltötte a vörös borát a pohárba.

Összekocintottak.

„Egészségedre!“ Kiitták egy-hujjába.

Azután elkezdé a csikósbojtár, két könyökére tehenkedve:

— Bizony, csak szép nagy pusztá ez a Hortobágy, cimborá!

— Igazán nagy pusztá.

— Nem hiszem, hogy nagyobb lett volna az a pusztá, amelyiken Mózes járkáltatta a zsidó népet negyven esztendeig.

— Te tudod jobban. Te bújod a bibliai történeteket.

— Hanem azért, akármilyen nagy az a hortobágyi pusztá, mégsem elég nagy arra, hogy mi ketten elférjünk benne.

— Magam is a'mondó vagyok.

— Nohát, tágítsunk rajta egyet!

Azzal fölkapták az asztalról a furkós botjaikat. Jó két fiatal csáki tölgy, ólommal beöntve a bunkós vége.

Mind a kettő ment a maga lovához.

Lovaslegény nem verekszik gyalog.

Mire visszajött a leány a házból, már akkor nyeregben ült mind a két legény.

Akkor aztán neki nem szóltak semmit, szó nélkül hátat fordítottak egymásnak s egyik csára, másik hajsza nekiindult ellenkező irányban, mintha a közelgő vihar elől menekülnének.

Hanem, amint valami kétszáz lépésnyire eltávoztak

egymástól, akkor mind a kettő egyszerre hátranézett s aztán megfordította a lovát.

Akkor aztán a furkós botot a boldog végével lefelé fordítva, mind a két legény egyszerre sarkantyúba kapta a lovát s vágatva rohant egymás felé. — Ez a pusztai párbaj.

Nem olyan könnyű az, mint amilyennek látszik! Lóháton verekedni, karddal is nagy mesterség: ámde a kard, akárhol talál, olyan sebet oszt, amit méltó megköszönni; de a bunkós bottal verekedőnek ugyan jól kell kiszámítani az ütést, mikor a vágató paripán szembe rohan az ellenfelével: ott nem hárítanak, ott nem kapkodja félre az ember a fejét a csapás elől. Egyet ide, egyet oda! Amelyik jobb, az a több.

A két bojtárlegény, amint bothosszára összetalálkoztak, egyszerre csapott le az ólmosbottal egymásnak a fejére s azzal tovább futott velük a rohanó paripa.

A Decsi Sándor megingott a nyergében a kapott ütésről: a feje meglódult utána; hanem aztán csak fölvágta a fejét, megigazította a begyűrt süveget; bizonyosan csak a bot nyele, nem a bunkója sújtá a tarkóját.

Hanem az ő csapása annál jobban volt odaszállva. Az ólmosbot bunkója oldalt találta az ellenfél koponyáját s az oldalt fordulva kiesett a nyergéből s hátrált terült el a földön.

Ekkor aztán a győztes ellenfél visszafordította a lovát, s a leütött ellenfelét sarkáig végigpáholta, amíg csak ráfért. Így szokták azt!

Ha már elégtétel, hát legyen elégtéve!

Hej, ha a gavallér urak is ezt a szokást vennék föl, tudom Istenem, hogy majd megritkulnának a párbajok!

Mikor aztán elvégezte vele a dolgát, akkor a botja végével fölszedte a földről a vetélytársa kalapját, ki-

tépte belőle a bélést: megtalálta benne a fonnyadt sárga rózsát, fölhajította a levegőbe s úgy elüté a botjával, hogy százfelé repültek a levelei: mint a lepkék, úgy repültek a szélben.

A leány onnan nézte azt a döntő párbajt a csárdaajtóból.

A sístergő istennyila ott csapott le a közel malom előtt. Itt volt a zivatar! Recsegett, ropogott az ég sarka.

— Megmondtam, úgy-e? — kiáltá a csikós, lóhátról a leánynak, a megpaskolt ellenfélre mutatva. — Most már beviheted és ápolhatod! Neked maradt!

— Látod? — mondá a leány. — Ha ő ütött volna le tégedet, én rád borultam volna s a testemmel védtelek volna meg, hogy meg ne verhessen. Akkor aztán megtudtad volna, hogy téged szeretlek igazán.

A csikós sarkantyúba kapta a lovát s nekivágtatott a szembe közelgő zivatarnak. Záporosóvel vegyest, vágott alá nagy szakadással, menkő hullott nagy lobogással. A leány utána nézett a lovasnak, amíg a zivatar el nem takarta az alakját; egyszer-egyszer, mikor megvillámolt, a tűzzé vált záporban meglátszott az árnyékalakja, meg-meg csak elveszett, míg egészen eltűnt.

Talán soha nem is látta őt többet.“

Mennyi tősgyökeres magyarság van ebben az utolsó fejezetben! A pusztai párbaj nem kényeskedő játék, az ólmosbot nem ismer tréfát. Az egyik fél, amelyik alul marad, sohasem felejtí majd el a leckét... S ebben a csaknem halálos párviadalban nincsen semmi kicsinyesség, semmi túlzás, semmi fölösleges csataordítás. Az egész pillanatok alatt játszódik le s a fonnyadt sárga rózsaszirmai már szállnak is a légben, odavetve a kerekedő viharnek. És a győztes büszkén mutatja meg a csalfa leánynak kétszínűsége áldozatát.

Aztán, nem hallgatva a leány szerelmes bizonykodására, hátatfordít és ellovagol, — ki tudja hova?! Talán csak a ménéséhez, a kötelessége helyére. Talán elbujdosik messze vidékre, felmérvén a végtelen pusztát szélteben-hosszában?

Míg lelkében a szerelemféltés és a becsület sérelmének viharja dúl, kint is megindul a természet vihara. S a távozó lovast a vihar nyeli el.

Úgy illik, hogy a természetbe olvadjon ez a nagyszerű magyar lovas, akit a természet, a magyar táj termelt ki ilyen daliássá, ilyen férfiassá.

Jókai a magyar tájnak olyan tökéletes rajzolója, mint amilyen ihletett magyarázója a magyar álomnak. Nincs Nagy-Magyarországnak olyan vidéke, amelyet ne az ő szemüvegén nézne kora magyarja. A Kárpátoktól az Adriáig övé ez az ország. A Kriván gerincén szövik magyar földet mozgató ábrándjaikat Jenőy Kálmán és Borcsay Sándor; és Dalmáciában telik be sorsa Riparievich Metellnek, a „játékosnak, aki nyer“. Nyugat-Magyarországon, a Fertő vidékén van a „Névtelen vár“, amelyben Jókai szerint egy francia királykisasszony keresett menedéket Napoleon elől és egész csomó regény visz el bennünket Erdélybe, a tengerszemek partjára, hegyszakadékokba, őserdőkbé, ahol a székely nép tartja fenn furfangos ésszel, nemes szívvel a magyar hagyományokat.

Íme a régi székelyek Tanácsdombja, amelyet olyan lelkesedéssel ír le a magyar tájak nagy festője:

„Micsoda Belzázár palotájának a pompája a székely ősök tanácsdombjához képest!

Egy kerek domb tetején száz hársfa körbe ültetve, ötszázéves valamennyi, a távolból olyan, mint egy boltkupolás szentegyház. A száz élő oszlop oly terjedelmessé

vastagodott az idővel, hogy a két fa közei csak ablakoknak látszanak már; a vastag gyökerek messze elnyúlva, egymásba fonódva a földszín felett, az egész belsejét a körnek beterítik, míg lombsátoraik fenn a magasban összeborulnak s olyan mennyezetet képeznek, amin a napsugár át nem tör, zápor keresztül nem ver. A székely tudhodon vallás szent fája, a száldok, mikor virágjában van, arannyal húzza be az egész kupolát, s illatával az egész rónát betölti; alatta az ezernyi fülemüle, pacsirta zengi dalait az Úrhoz. Nem volt ennél szebb istenháza Salamon királynak!

Egy oldalán tág kapu van hagyva a száldokfás körnek, olyan nagy, mint egy diadalív. Azon keresztül a székely havasokra látni, a várakkal koronázott hegyormokra; fölséges egy látvány! És köröskörül a hársfák között minden élő közle új meg új tájt mutogat a gyönyörű háromszéki rónán, kanyargó folyamokkal, kéklő bércfalakkal, kacagó mezőkkel. Talán ezért nevezték a gyűlés helyét Körültájnak.“

Nem kevésbé drága volt eleinknek a Szent-Anna tavának környéke. Jókai Tusnádtól visz föl bennünket oda.

„Tusnádtól indulva két meredek bérc között visz fel a goromba kövekkel behányt, tengelytörő út, a meredek Csomágon át; alant a mélységben tombolva zúg a hegyi patak, csak a hangját halljuk, a sűrű bozót összenöve fölötte. Ezeknek az őserdőknek a földje tán a világteremtés óta nem látta a napot, olyan sűrűn takarja azt a ráboruló fenyveserdők éjszakája. Hanem ahol a vihar csapást tört az erdőn át, halomra döntögetve a gyökereikből kicsavart fákat, ott meg egyszerre olyan tündérvilági növényzet támadt elő, aminek virányához nem foghatók a fejedelmi üvegházak kertjei: a „rigópohár“,

a „szépasszony papucs“, a „pillangófészek“, a „madártermő“ itt tartják rejtett otthonukat, ahol senki le nem tépi őket. Egy-egy megnyíló völgyoldalban egész fal-kája lefelé a dámvadaknak a verőfényes pásziton. Ember közeledtére felkerekednek, a meredek hegyszakadékok felé futnak...“

„Egyszer aztán elmarad az erdő s négyezer lábnyi magasan egy sík, messze lapály állja el az utat, aminek láttára még a paripák is horkolni kezdenek, mikor a szélét eléri. Lábaik alatt döng a talaj.

Ez a halál országa valóban... Az ember teste végigborzad, mikor ezt a tájat először meglátja. Soha ezt a nagy bozótot kígyón, békán, vidrán, repülő madáron kívül más élőlény be nem járta. Sással, szittyóval benőtt zombikok, mintha ezernyi sírhalom volna egyaránt, rótszínű bozót, verhenyeges növénygubanc, amiknek a neveit sem ismeri az ember; köztük egy-egy nyomorék lúcfenyő, egy göcsörtös árva-nyírfa, aztán megint haragoszöld növénycsoportok, roppant zsurlók, páfrányok, amiken a boszorkányliszt terem, bársonynak látszó hal-mok, kövér mohából, ami virágzik, körülé emberfő-nagyságú pöfeteggombák tolakodnak elő, amik lángot, füstöt vetnek, ha valaki rájuk üt bottal. S azon az elijesztő páston alól az ismeretlen mélység. Aki ebbe a süppedő ingoványba beletéved, ember, bölény vagy medve, az soha sem jön ki belőle többé. Mikor már észreveszi, hogy süpped alatta a sötlyék, már akkor késő a menekülés. Nincs mibe kapaszkodnia, minden süpped, oszlik alatta, körülötte, az úszás nem segít, a fű, a bozót, a moha összezáródik az elmerülő feje fölött.

Ennek a halálos vidéknek még a tájára sem merik hajtani a marháikat a pásztorok.

Mikor aztán a Mohost körülkerülve, a hegytetőre felkapaszkodunk s onnan tekintünk rá vissza, akkor meg már egy csábítóan varázsló tündérország áll előttünk. A mohos lapály száz meg száz gömbölyű tengerszemmel van behintve, olyanok azok, mintha ablakai volnának egy földalatti világnak, valamennyi beszegve a vízi tők fehér tulipánjaival és széles leveleivel. Mikor az alkony nap visszatükröződik rajtuk, olyan, mintha aranytányérok volnának zöld abroszra rakva.

Innen egy mély völgy-üstbe szállunk alá, folyvást őserdők között s amint egyszer megnyílik a rengeteg, ott áll előttünk a Szent Anna tava. Szent tó az ősmagyar pogány elődöknek éppenúgy, mint a keresztyén ivadékoknak. Itt tartották áldozásaikat ősidőkben, ide jártak el búcsúra később.

Magát az erős férfit is megragadja az az isteni csendje e völgynek, melynek fenekét az egyetlen tengerszem foglalja el; oly síma, mint egy érctükrő; körülötte óriási hegyhátak, toronymagas bükkfákkal benőve, csak a partját a tónak koszorúzzák nyulánk fenyőszálak, mintegy keretbe foglalva az egészet.

A parton roppant fehér kövek hevernek, meg egy düledező épület romja. Amazok a tuhudunok oltárai lehettek, emez a Szent Anna kápolnája volt. Isten imádsására szentelt kövek. Most már szétdöntögetve hevernek; hanem azért valamit most is érez, aki e helyre lép: ami nem ebből a világból való érzés. Az embert úgy készíti valami arra, hogy sírjon: ki tudná, miért?!“

Ezek a tájak nemcsak meghatják a magyar olvasót, de arra is emlékeztetnek: a táj olyan foglalat, amelyhez méltónak kell mutatkoznunk. A Körültáj tanácsdombján gyülekező székelyek lelke is úgy az égre tört, mint a száz keményderekű hársfa; Szent Anna tavának áhítata ko-

mollyá, mélyé tette azokat a magyarokat, akik körülötte éltek.

S ennyi gyönyörűség a léleknek nemcsak nyugalmat és mélységet adott, hanem gyermeki, tiszta derűt is. Jókai mindig tud mosolyogni s mosolya ragadós.

VI. NAPSUGÁR A MAGYAR TÁJON

Nincs olyan komoly, sőt komor története, amelynek sötétségébe be ne lopakodnék a humor fény sugara. S mint a napsugár a homályos szobába, derűt és mozgást hoz. Porszemek milliói járják benne táncukat, olyan gyönyörűségesen, hogy minden gondunkat elfeledjük tőle. Mint a magyar nép, Jókai is tele van jóízű adomával, gyermekes tréfával, szójátékkal, közmondással. Hősei társasjátékot játszanak, mint a gyerekek. A kiegyezés utáni idők híres bűnügyi szakértőjét, akit Jókai Lándory Bertalan álnév alatt mutat be nekünk *A lélekidomár* című regényében, a kormány Bécsbe küldi nyomozásra. S egy osztrák detektívvel megjelenik egy bankár kastélyában, hogy a bankár üzleti könyveit megvizsgálja. A bankárnál éppen nagy társaság van és Lándory elhalasztja a vizsgálatot. A vendégek társasjátéka alkalmat ad neki, a nagy lélekismerőnek, hogy közben röviden, de találóan jellemezze a társaság minden egyes tagját. Szinte érezzük, mily gyermekes örömmel játssza maga Jókai is ezt a játékot!

Máskor egy pénztár kirablásához használtat fel olyan összecsukható vaslépcsőt, amely egy gyermekjátékhoz, a „Három királyok csillagá”-hoz hasonlít s bizony évek telnek bele, míg rájönnek a betörés módjára . . .

S milyen örömet ereszti meg a vérbeli mesélő a jókedvű adomázás kantárszárát, amúgy magyar módra, ahogyan jóízű ebéd után vagy csöndes poharazgatás köz-

ben szokás! Beszél tótosan és palócosan, alföldiesen és komáromiasan és örömet utánozza az örmények magyarságát. Lám, *A kalmár és családja* vén örmény kereskedője ilyen zamatos nyelven inti leánykáit a veszélytől: „Ne mássz a fára, nem fúlsz belája; ne menj a vízba, le nem esol.“ *A kőszívű ember fiai* halálosan komoly történetébe is játékos fényt lop bele Tallérossy Zebulon, a gyáva, köpönyegforgató, korlátolt ember, aki nagyszámú leányait az éppen uralkodó politikai csillagzat szerint kereszteltette. Az első, a görög-török háború idején született s görög nevet kapott: Chariclea lett. A második a császár házasa idején kapta az új fölséges asszony nevét, a Karolina Piát. A harmadik színházi nevet kapott, mert Zebuloné a színházban új operát látott. A negyedik a cseheknek akar kedvezni: a cseh nemzeti hősnő, Libussa. Az ötödik viszont igazán húnos-magyaros: Bendeguzella.

Ezzel a Zebulonnal történik meg, hogy mikor a kassai csata összeomlik, ő a maga fontosságát túlozva, azt hiszi, őt is üldözik, mert résztvett a csatában, — igaz, csak „hátról“ . . . Menekül hát s barátjának, a nyugodt természetű Mindenváró Ádámnak így beszéli el kalandjait:

„Egy éjjel mindig lútek utánam. Soha íletemeben nem hittem, hogy olyan vadászon legyek, ahol én leszek a nyúl. Elfogták tülem bundát, elfogták szekeret: nem mekmenekültem egyebet magammal, mint éjjeli papucsot. Még csak lilegzetet venni sem megálltam hazáig. Gondoltam, no most már itthon vagyok. Szípen otthon. Amint belípek udvarra, szalad elejbem Karika leányom, és kitaszigal szilvasba. Az Istenírt, apuska, hol jársz itt? Ipen most vannak itten svalizsírek, keresi tígedet; ha megfogják, megölik, megvasalják, szalagy innen! Utcu

neki! Nekem se kelete több! Vesd el magad. Kaptam nyakamba tarisznyát; ugrotam keresztül saját tulajdon kerítésemen. Szaladtam erdőbe, elbújtam kemencíbe; ot meglapultam, míg Karika utánam küldi szekeret; ot képmet bemazoltam elib mésszel fehérre — azután korommal feketíre, hogy rám ne ismerjenek. Három nap ki nem tutam szakalombul mosnyi fehéret, feketít: olyan voltam, mint ördög.

Ádám úr az oldalait fogta a tenyerivel, úgy kacagott a szomorú történeten . . .“

Ó-szilvóriummal és lágy kaláccsal töltekezve, Zebulon így folytatja siralmas történetét:

„Elfutottam még azon íjcaka szekíren ismerős barátomhoz szomszíd faluba. Ot alig megpihentem, rám találta cserepár. Baratom hirtelen elbujttata engemet pincébe. Ot voltam két nap, két íjcaka befenekelve huszonnégy akós hordóba . . . De nem nevetni való ez, kedves barátocskám, csak meggondold: kétszer huszonnégy oraig ülnyi hordoba és rettegnyi: jaj, ha csapra ütnek! . . .

Hordoba laknyi még csak hagyján. A csak tréfa . . . De mi következte aztán! Baratom felöltöztette engemet napszamos ruhába, is elvite hat mérföldnyire pálinkafőző árendáshoz, ahun beszegődtette engem napszamosnak. No mar így csak jó lesz, mert senki nem ismerheti ram. Jól van. Is én hordtam regel nígy oratul este hét oraig moslikos rocskát, is etetem göbölyöket, is targoncaztam malátát, is jartam nyakig disznosagban, utoljára magam izs azt hitem, hogy vagyok diszno.“

Végül a zsidó korcsmáros felesége szánja meg a menekülőt, női ruhába öltözteti s egyik csecsemőjét nyomja a kezébe.

De erre már mi olvasók is Mindenváró Ádámmal tartunk, aki nem győzi pipájának szopókáját harapdálni,

hogy el ne nevesse magát. Most a pipa kihull a szájából s behemóti kacagás dűl ki a nyomában:

„Jaj de nagy bolond vagy te, Zebulon! Mintha látnálak, hogy szorongatod anyai kebledhez azt a kis zsidó gyereket! uhhahaha! Ne beszélj már több szomorú történetet, mert kidűl az oldalom a röhögéstül . . .“

Nem csoda, ha Tallérossy Zebulon levelei Mindenváró Ádámhoz később a magyar élclapok csemegéi lettek s azokban tükröződött vissza a magyar politikai élet minden fordulata.

S olvassa el mindenki, aki szeret szívből kacagni s elfeledni fölötte a napi gondot, a *Kedves atyafiak* című elbeszélést, — különösen azt a fönséges ebédet, amelyből egy túlságosan félénk kamasz, Sándor öcsém, nem ehetik, mert nagy kínálásra vár, s mivel eleinte sokat szabódott, később már nem is nyujtják neki a tálat. Hogy tudja leírni Jókai az ízeknek és illatoknak, a fűszereknek és elkészítési módoknak ezt a legtetejét! S milyen jót mulatunk, mikor a dús ebéd után a háziakkal együtt kipillantunk a kertbe, ahol Sándor ecsém, az éhség bösz kínjaitól marcangolva, az éretlen körtékkal kárpótolja magát!

Jókai gyermeki kedélye éppoly orvosság, mint a törhetetlen hite, meg az álmodnitudása. S nekünk, magyaroknak, különösen testhezálló orvosság . . .

VII. A JÖVENDÓMONDÓ

Jókai sokat tekintett a multba. Nem is lett volna magyar regényíró, ha nem merült volna el szívesen a történelembe, s nem írt volna olyan regényeket, mint az *Erdély aranykora*, a *Törökvilág Magyarországon*, vagy a *Szeretve mind a vérpadig*.

Tudjuk, szerette és teljes erővel élte a jelent, a reformok, az elnyomatás és a kiegyezés korát.

De próféta is volt, aki a jövőbe látott. *A jövő század regénye* a példa rá.

Az a „jövő század“ most már itt van, a mi századunk az. S keserű szívvel adunk igazat Jókainak, aki megjósolta és megírta ezt a századot a mi szenvedéseinkkel együtt.

Elsősorban megálmodta az orosz rémuralmat, amelynek élére ő nőt képzel: Alexandrát vagy Saszát, a cári család véreskezű ellenségét. A gyöngye Habsburg- királynak leghűbb támasza egy egyszerű székely katona, Tat-rangi Dávid. S mikor az orosz „repülő lovasok“ megjelennek az osztrák-magyar monarchia egén, Dávid is felszáll a maga tökéletes repülőgépeivel és visszavonulásra készíti az oroszokat. Dávidban Jókai az ezermester magyart festette. A szabadságharc idején, tudjuk, Gábor Áron és székely társai ágyút öntöttek; Dávid a hajlítható és kalapálható, rugalmas üveget találta fel, az „ichor“-t, amely a repülés és a tüzérség számára szinte korlátlan lehetőségeket nyitott.

Ezekkel a találmányokkal Tatrangi Dávid és királya a világ urai lehetnének. De mint annyiszor, amikor a magyar hősiesség diadalt aratott, a megijedt Bécs békét köt Sasza asszonnyal. Szörnyű, megalázó békét, amelynek ára az, hogy Dávid és honvédserege hagyja el az országot. Dávid az oroszok kincisével a Duna torkolatánál új államot alapít s azt Otthonnak nevezi el. Ezt a kis országot a székely találékonyság csakhamar a gazdasági virulás és fejlődés útjára vezeti. Árulás folytán kiderül az ichor titka, Sasza maga is ichor-repülőket küld Otthon-állam ellen, de ekkorra Dávid már feltalálta a védekezés módját s egy titokzatos sugárral leszállásra kényszeríti az orosz haderőt. Sasza a mélységbe veti magát, Otthon-állam, a száműzött magyarok apró birodalma a béke és a szeretet forrása lesz minden nép számára . . .

Az országvesztés más alakban tört reánk, mint ahogy Jókai elképzelte. De a világháború, majd az orosz kommunizmus, a találmányok és az ellentalálmányok egészen az ő próféciáját igazolják. „A jövő század regényé“-re is rá lehet már mondani, hogy nem regény, hanem szinte tudományos pontosságú jövődőlés.

De nem az nekünk a fontos, hogy Jókai eltalálta a jövőt.

Hanem az, hogy utat mutatott a kibontakozásra és a szenvedések elviselésére. Tanulsága a többi tanulságok mellé sorakozik, amelyeket eddig regényeiből levontunk. Tatrangi Dávid a magyar *tehetség, jóakarát és munka hőse*. Legyőzhetetlen, mert ereje önmagában van. Akkor lesz a legerősebb, amikor magára hagyják, elárulják, s amikor kis csapatán nem tud már segíteni más, csak ő meg az Isten. Másfelől Jókai álma piros ceruzával húzza alá a magyar *békeszeretetét*, amivel nincs ellentétben

katonássága, hősiessége. Az erős és a bátor könnyörületos és jobban érzi felelősségét.

Jókai megint megmutatta, hogy minden tiszta szándékú nemzet *Otthonra* lel a magyar földön és a magyar szívekben. Minél többet szenved ez a nép, annál erősebb lesz s végül csordultig gyűl szívébe a szeretet. Ez a szeretet elsősorban a maga faja felé fordul, amelynek azért is szüksége, nagyon szüksége van szeretetre, mert oly keveset élvezett belőle. Aztán talán megvilágosítja ez a szeretet a magyar szívét s beláttatja vele, hogy a maga fajáért cselekednie kell, mindennap s a napnak minden órájában arra kell gondolnia, megtette-e napi, pillanatnyi kötelességét a magyarság iránt.

VIII. VISSZAPILLANTÁS A CSÚCSRÓL

Jókai felé az ötvenes évektől kezdve haláláig, 1904-ig az olvasók hálás rajongása áradt. Műveit százkötetes „nemzeti kiadás”-ban adták ki, regényeit többen olvasták, mint talán minden idők magyar íróit együttvéve. Aztán jöttek új évek új írókkal, de ehhez a száz kötethez ma is friss út vezet s sokat és sokan visszajárunk hozzá.

Nemcsak azért, mert nagy író volt és gyönyörű regényeket írt. A magyar nép, amely maga is pompás mesélő, ezért is a szívébe zárná.

Hanem azért, mert regényei egy egész világ. A leg-tündöklőbb magyar világ. Benne van a magyar úgy is, amilyen; de úgy is, amilyennek lennie kellene, vagy amilyen szeretne lenni.

Ezen a pár lapon ebből a mindent átfogó gazdagságból csak egy-két csillámot villantottunk meg.

Azt a Jókait, aki magának is, nekünk is, — minden magyarnak, *sziget*et keresett, ahol békessége legyen s ahol álmait szabadon szövögesse, mint a falusi asszonyok a hímes öltést a síma szövetre. Ilyen sziget a senki szigete, de ilyen Garanvölgyi Ádám méhese is, vagy a Sárga Rózsa Hortobágy-pusztája.

Aztán azt a Jókait, aki a szabadságharc forгатagában, a közéletben jelöli ki vasvesszővel a magyar férfi, magyar nő helyét. Megmutatja, milyeneknek kell lennünk,

ha élni akarunk ezen a földön, ahol oly gyönyörű, de oly nehéz is az élet.

S azt a Jókait, aki megbiztat bennünket: ne csüggedjeteK, ha sokat kíván tőleteK a haza, ha sokat kívánok tőleteK én, aki nagy napokat éltem. Isten mellettünk van, s ha a szabadságharc nagyjait *csodákkal* segítette, ti is méltók lehettek egyszer ilyen csodákra. Csak hinni kell s az igazságtalanság falai ledőlnek. Csak kitartás és türelem kell s egyszer csak, váratlanul földre kényszerül az erőszakosság és a türelmetlenség.

És *dolgozni* kell, kézzel, szívvel, értelemmel. A magyar lélek és a magyar föld kincseit csak munka hozhatja napfényre.

De dolgozni olyan jó itt, ahol a magyar föld szépsége, a magyar tájak végtelen változatossága ösztökél!

S a magyar tájból, a magyar költő szívéből derű és életöröm árad mindenkire, aki tud magyarán élni és küzdeni.

Jöhet a vihar, a magyar lélek szilárdan áll benne. Előrelátja, felkészül rá és megzabolazza, mint Tatrangi Dávid a villamos eget, Decsi Sándor a maga szenvedélyét. Milyen gyönyörűen vágatnak a viharban, az egyik repülőgépén, a másik csillagos homlokú pejlován!

Jókai gyermek és félisten, fönség és kacagás, tanácsadó és jövendőmondó, munkavezető és álomtakács.

Mit kíván tőlünk mindezekért?

Csak azt, hogy vegyünk kezünkbe a könyveit és olvasuk őket a magunk gyönyörűségére. Falun és városban, tanyán és gyárban, mindenütt, ahol magyar világ van alakulóban.

J E G Y Z E T

Minél többet foglalkoztunk Jókaiival, annál erősebbé vált bennünk az a meggyőződés, hogy ő mond magáról a legtöbbet és hogy egy ilyen terjedelmű életrajz legfőbb célja, az életrajzíró leg-
rózsásabb álma az lehet, hogy Jókait *olvastassa*.

Egész tanulmányunk erre a bemutatásra van beállítva. Minél több arcát akartuk adni Jókainak, minél kevesebbet hozzátenni a magunkéból. A fejezetekben kifejezésre jutó szempontokat is ez határozta meg.

Jókai életrajza a szabadságharc után: műveinek története. Politikai szereplése sok évig tartó, de jelentéktelen. Erre nem is térünk ki.

A regényeket nem a megírás sorrendjében idézzük, hanem tárgyuk — a hősi választott kor — rendjében.

A szöveget mindig tiszteletben tartottuk, csak a nehezen érthető idegen szavakat pótoltuk magyar szókkal.

Nem mindig a leghíresebb regényeket mondjuk el, hanem azokat, amelyek a választott „arcokat“ a legjobban jellemzik.

Jókainak és a magyar népnek találkoznia kell, éspedig mielőbb. Ha erre az útra csábítja kis könyvünk a magyar népet, a legnagyobb magyar népművelőt sikerült bekapcsolnunk a magyar népművelésbe.

F Ü G G E L É K

JÓKAI MÓR ÉLETÚTJA — ÉVSZÁMOKBAN

- 1825 február 18-án születik Komáromban. Apja régi nemesi családból származó ügyvéd és városi „árvák atyja“; résztvett az 1809-i nemesi fölkelésben.
1831. Elemi iskolába jár Komáromban.
- 1832—37. Jókai a komáromi gimnáziumban és a pozsonyi líceumban. Közben sógorától, Vály Ferenc tanártól idegen nyelveket tanul.
- 1841—42. A pápai ref. kollégiumban tanul bölcseletet. Tanulótársai közt van Petőfi Sándor is.
- 1842-ben a kecskeméti főiskolán hallgat jogot. Itt írja a *Zsidó fiú* c. történeti szomorújátékot. Petőfi másolja le a darabot, amely a Nemzeti Színház pályázatán dícséretet nyer.
- 1845-ben Pestre kerül.
1846. Első regénye, a *Hétköznapiak* megjelenik.
- 1848 március 15. Nagy szerepe van a politika nagy napján.
- 1848 augusztus 29. Feleségül veszi Laborfalvi Rózát, a kiváló színésznőt.
- 1849 január 1. A kormányt Debrecenbe követi.
- 1849 július. Menekülnie kell, majd bujdosóvá válik, amíg felesége segítségével komáromi menlevelet nem kap.
- 1850 elején Pestre jön és eleinte „Sajó“ álnév alatt ír.
- 1853-ban megveszi svábhegyvi villatelkét.
- 1856-ban meghal édesanyja.
- 1858—1880. Szerkeszti az első élcslapot, az „Üstökös“-t.
1858. Az Akadémia tagjává választja.
1861. A siklói kerület képviselője.

1863. Politikai napilapot alapít („Hon“).
 1886. Felesége meghal.
 1896. Politikai pályája félbeszakad. A király a főrendiházba hívja meg. A királyi család nagyon szereti Jókait. Erzsébet királynő az ő regényein tanul magyarul, Rudolf trónörökös pedig Jókaival szerkeszteti „Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben“ c. nagy mű magyar részét.
 1894. Megjelenik műveinek nemzeti díszkiadása száz kötetben.
 1900. A párizsi világkiállításon nagy ünneplésben van része.
 1904 május 5-én, hetvenkilenc éves korában tüdőgyulladásban meghal.
 1922. Leleplezik Strobl Alajos alkotta szobrát a Jókai-téren.

LEGFONTOSABB REGÉNYEI, ELBESZÉLÉSKÖTETEI

1850. *Forradalmi és csataképek.*
 1853—54. *Egy magyar nábob.*
 1854. *Kárpáthy Zoltán.*
 1856. *A régi jó táblabírák.*
 1860. *Szegény gazdagok.*
 1863. *Az új földesúr.*
 1864. *Politikai divatok.*
 1869. *A kőszívű ember fiai.*
 1869. *Szerelem bolondjai.*
 1870. *Fekete gyémántok.*
 1872. *Eppur si muove. És mégis mozog a föld.*
 1872—74. *A jövő század regénye.*
 1872. *Az arany ember.*
 1875. *Enyim, tied, övé.*
 1875. *A debreceni lunatikus.*
 1876. *Az élet komédiásai.*
 1877. *Egy az Isten.*
 1877. *Névtelen vár.*
 1879. *Egy hírhedett kalandor.*
 1879. *Rab Ráby.*
 1882. *Szeretve mind a vérpadig.*
 1883. *Bálványos vár.*

1885. *A lőcsei fehér asszony.*
1885. *A cigánybáró.*
1889. *Utazás egy sírdomb körül.*
1889. *A lélekidomár.*
1890. *A tengerszemű hölgy.*
1890. *Gazdag szegények.*
1893. *Sárga rózsa.*
1896. *De kár megvénülni.*

TARTALOM

I. A két sziget	3
II. 1848 előtt	9
III. A csodák kora	21
IV. Férfimunka	35
V. Magyar tájak	45
VI. Napsugár a magyar tájon	55
VII. A jövőmondó	59
VIII. Visszapillantás a csúcsról	63
Jegyzet	65
Függelék. Jókai Mór életútja évszámokban	67
Legfontosabb regényei, elbeszéléskötetei	68

28.090. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. (F.: Thiering R.)

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

13245 / 1958